

‘Salduz, van ontwikkeling tot knelpunt’

Een onderzoek ter verbetering van de rechthulpverlening in het kader van de knelpunten met betrekking tot de verschillende interpretaties van het Salduz-arrest, de daaropvolgende arresten en de daaruit voortvloeiende wet-en regelgeving



Student: Michelle Hoogeveen
Studentnummer: 2029501
Opdrachtgever: Best Law Advocaten

Best, mei 2013

‘Salduz, van ontwikkeling tot knelpunt’

Een onderzoek ter verbetering van de rechthulpverlening in het kader van de knelpunten met betrekking tot de verschillende interpretaties van het Salduz-arrest, de daaropvolgende arresten en de daaruit voortvloeiende wet-en regelgeving

Student: Michelle Hoogeveen

Studentnummer: 2029501

Opleiding: HBO-Rechten

Onderwijsinstelling: Juridische Hogeschool Avans-Fontys

Afstudeerperiode: februari 2013-juni 2013

Opdrachtgever: Best Law Advocaten

Afstudeerbegeleider: mr. Jorg Siebelt

1^e afstudeerdocent: Astrid de Boer

2^e afstudeerdocent: Cees de Jong

Datum: mei 2013

Plaats: Best

Voorwoord

Voor u ligt mijn scriptie ‘Salduz, van ontwikkeling tot knelpunt’. Deze scriptie heb ik geschreven in het kader van mijn afstuderen aan de Juridische Hogeschool Avans-Fontys te 's-Hertogenbosch. In opdracht van en in samenwerking met Best Law Advocaten ben ik gaan onderzoeken welke knelpunten er in de advocatuur voorkomen met betrekking tot de Salduz-problematiek en op welke manier de rechtshulpverlening verbeterd kan worden.

Het schrijven van deze scriptie ging niet altijd van een leien dakje. Na een aantal keer van onderwerp te zijn veranderd is het uiteindelijk gelukt een praktisch en relevant onderwerp te vinden, dat mij van begin tot einde heeft geïnteresseerd en gefascineerd.

Graag wil ik een aantal personen bedanken, zonder hen was deze scriptie nooit tot stand gekomen. Allereerst wil ik mijn stagebegeleider, de heer Jorg Siebelt, bedanken voor zijn goede begeleiding en ondersteuning tijdens mijn afstudeerstage. Daarnaast wil ik mijn afstudeerdocente, mevrouw Astrid de Boer, bedanken voor haar begeleiding, feedback en tips. Ook wil ik docent, Cees de Jong, bedanken voor zijn rol als tweede afstudeerdocent. Ten slotte wil ik alle geïnterviewde personen bedanken.

Nu rest mij verder niets meer dan u veel leesplezier toe te wensen!

Michelle Hoogeveen

Best, mei 2013

Inhoudsopgave

Samenvatting

Lijst van afkortingen

1	Inleiding	p. 1
1.1	Aanleiding	p. 1
1.2	Probleemstelling	p. 1
1.3	Centrale vraag	p. 2
1.4	Doelstelling	p. 3
1.5	Methodiek en verantwoording	p. 3
1.6	Leeswijzer	p. 3
2	Het Salduz-arrest en haar interpretatiemogelijkheden	p. 5
2.1	De feiten	p. 5
2.2	Nationaal proces	p. 5
2.3	Het Europese Hof voor de Rechten van de Mens	p. 6
2.3.1	De Gewone Kamer	p. 6
2.3.2	De Grote Kamer	p. 6
2.4	De rechtsoverwegingen en de rechtsnormen	p. 6
2.5	De interpretaties van het Salduz-arrest	p. 8
2.5.1	De termen ‘access to a lawyer’ en ‘assistance of a lawyer’	p. 8
2.5.2	Het moment van toegang tot een raadsman	p. 9
2.5.3	De cautie	p. 9
2.5.4	Ander bewijsmateriaal	p. 9
2.5.5	Minderjarigheid	p. 9
2.6	Conclusie	p. 10
3	De Salduz-normen geconcretiseerd	p. 11
3.1	Panovits	p. 11
3.1.1	Interpretatie Matthias Borgers	p. 12
3.2	De Hoge Raad I	p. 13
3.3	Pishchalnikov	p. 13
3.4	Brusco	p. 14
3.4.1	Interpretatie Alexander Swart	p. 14
3.4.2	Interpretatie Matthias Borgers	p. 15
3.5	De Hoge Raad II	p. 16
3.6	Conclusie	p. 16
4	De wet- en regelgeving naar aanleiding van het Salduz-arrest	p. 18
4.1	De wet- en regelgeving voor het Salduz-arrest	p. 18
4.1.1	De internationale wet- en regelgeving	p. 18
4.1.2	De Europese wet- en regelgeving	p. 19
4.1.3	De nationale wet- en regelgeving	p. 19
4.2	De wet- en regelgeving afgeleid van het Salduz-arrest	p. 19
4.2.1	De aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor	p. 20
4.2.2	Voorstel voor een richtlijn op Europees niveau	p. 21
4.2.3	Wetsvoorstel rechtsbijstand en politieverhoor	p. 22
4.3	Conclusie	p. 23

5	De knelpunten in de praktijk van de rechtshulpverlening	p. 25
5.1	De niet-aangehouden verdachte	p. 25
5.1.1	Het vrijwillig meegaan naar het politiebureau	p. 25
5.1.2	De uitnodiging per brief	p. 26
5.2	De raadsman of de vertrouwenspersoon	p. 27
5.3	De ondergeschikte rol van de raadsman bij de politieke verhoren	p. 27
5.4	De logistiek	p. 28
5.5	De onwetendheid bij de politie	p. 29
5.5.1	Het verschillend handelen door de politie	p. 29
5.5.2	De verdachte en zijn rechten	p. 30
5.6	Conclusie	p. 31
6	De verbeteringen van de rechtshulpverlening	p. 32
6.1	Rechtsbijstand voor aangehouden en uitgenodigde verdachten	p. 32
6.2	De vertrouwenspersoon en/of de raadsman	p. 32
6.3	Een actievere rol voor de raadsman bij de politieke verhoren	p. 33
6.4	De verbetering van de logistiek	p. 34
6.4.1	Het stationeren van een raadsman op het politiebureau	p. 34
6.4.2	Het videoconsult	p. 35
6.5	Cursussen en informatieavonden voor de politie	p. 36
6.6	Aanwezigheid raadsman bij de politieke verhoren volwassen verdachte	p. 37
6.7	Conclusie	p. 37
7	Conclusies en aanbevelingen	p. 39
7.1	Conclusies	p. 39
7.2	Aanbevelingen	p. 40
	Literatuurlijst	p. 44

Samenvatting

Op 27 november 2008 heeft de Grote Kamer van het EHRM uitspraak gedaan in de zaak Salduz versus Turkije. Door middel van deze zaak zijn er vrij duidelijke rechtsnormen tot stand gekomen over het recht van een verdachte om vanaf het eerste politieke verhoor een raadsman te raadplegen. Het Salduz-arrest heeft in Nederland echter tot veel discussie en onduidelijkheid geleid. De rechtsnormen uit het Salduz-arrest worden namelijk door verschillende personen op verschillende manieren geïnterpreteerd. Door deze interpretatiemogelijkheden ontstaat er onduidelijkheid over het recht van een verdachte om vanaf het eerste politieke verhoor een raadsman te raadplegen. Na het Salduz-arrest hebben zowel het EHRM als de Hoge Raad nog een aantal uitspraken gedaan over het recht van een verdachte om vanaf het eerste politieke verhoor een raadsman te raadplegen. In deze zaken zijn de normen uit het Salduz-arrest nader gespecificeerd. Ook deze normen worden echter op verschillende wijze geïnterpreteerd. Niet alleen de verschillende interpretatiemogelijkheden, maar ook de verschillen tussen de wet- en regelgeving afgeleid van het Salduz-arrest leiden tot onduidelijkheid. Naar aanleiding van het Salduz-arrest is de aanwijzing rechtsbijstand opgesteld, wordt er de laatste hand gelegd aan een richtlijn van de Europese Commissie en de Raad en is er in de zomer van 2011 een wetsvoorstel in consultatie geweest.

De hiervoor genoemde onduidelijkheden leiden in de praktijk van de rechtshulpverlening tot knelpunten. Allereerst wordt een verdachte door de politie niet aangehouden, maar uitgenodigd. Dit is een knelpunt, omdat een uitgenodigde verdachte niet dezelfde rechten heeft als een aangehouden verdachte. Ten tweede is er in de wet- en regelgeving een bepaling neergelegd, die stelt dat een minderjarige verdachte door een raadsman of door een vertrouwenspersoon bijgestaan kan worden tijdens de politieke verhoren. Deze bepaling leidt tot knelpunten, omdat de minderjarige verdachte een keuze dient te maken. Deze keuze is moeilijk te maken en is juridisch gezien niet altijd de beste keuze. Ten derde is er in de wet- en regelgeving geregeld dat een raadsman een passieve rol heeft tijdens de politieke verhoren van een minderjarige verdachte. Deze ondergeschikte rol wordt door de rechtshulpverlening als knelpunt bestempeld, omdat de belangen van een minderjarige verdachte hierdoor niet optimaal behartigd kunnen worden. Ten vierde wordt de logistiek door de rechtshulpverlening als knelpunt ervaren. Een raadsman heeft namelijk twee uur de tijd om op het politiebureau te verschijnen. De tijdslimiet is echter niet altijd te halen, waardoor er een kans bestaat dat de raadsman de verdachte niet van goede rechtsbijstand kan voorzien, de verdachte langer vast blijft zitten of de verdachte afstand doet van zijn recht om voorafgaand aan het politieke verhoor een raadsman te raadplegen. Tot slot wordt de onwetendheid van de politie als knelpunt bestempeld. Door deze onwetendheid ontstaat er onduidelijkheid over de rechten van een verdachte en de rol van de raadsman.

Om deze knelpunten te verhelpen en in de praktijk te voorkomen dienen er een aantal verbeteringen plaats te vinden. Deze verbeteringen hebben zowel betrekking op het aanpassen van de wet- en regelgeving als op het doorvoeren van een aantal praktische verbeteringen. In de wet- en regelgeving dient er te worden vastgesteld dat zowel de aangehouden als de uitgenodigde verdachte recht heeft op kosteloze rechtsbijstand. Daarnaast dient te worden vastgesteld dat ook de volwassen verdacht het recht heeft om tijdens de verhoren bijgestaan te worden door een raadsman. Ten slotte dient er een bepaling opgenomen te worden, die stelt dat de raadsman tijdens de politieke verhoren een actieve rol heeft. Ten aanzien van de praktische verbeteringen dient er een raadsman op het politiebureau gestationeerd te worden, dient er een mogelijkheid te zijn voor het voeren van een videoconsult en dienen er cursussen en informatieavonden voor de politie georganiseerd te worden.

Lijst van afkortingen

Aanwijzing	Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor
A-G	Advocaat-Generaal
Dr.	Doctor
EHRM	Europees Hof voor de Rechten van de Mens
Etc.	Et cetera
EVRM	Europees Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele vrijheden
IVBPR	Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten
Mr.	Meester
NJB	Nederlands Juristenblad
OM	Openbaar Ministerie
Prof.	Professor
Richtlijn	Voorstel voor een richtlijn van het Europees Parlement en de Raad betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures en betreffende het recht op communicatie bij aanhouding
Sv	Wetboek van Strafvordering
UVRM	Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens
Wetsvoorstel	Wetsvoorstel rechtsbijstand en politieverhoor

1. Inleiding

Tijdens mijn afstudeerstage ben ik werkzaam bij het advocatenkantoor Best Law Advocaten te Best. Best Law advocaten is een laagdrempelig en vooruitstrevend advocatenkantoor. Het kantoor biedt betaalbare juridische dienstverlening van hoge kwaliteit aan ondernemers en particulieren. Best Law advocaten is gespecialiseerd in de rechtsgebieden ondernemingsrecht, contractenrecht, vastgoed en huurrecht, aansprakelijkheidsrecht, incasso, vervoerrecht, consumentenrecht en strafrecht. Mijn onderzoek richt zich op de strafrechtspraktijk. In dit hoofdstuk is de onderzoeksopzet uiteengezet.

1.1 Aanleiding

In de eerste week van mijn stage werd het dossier, Daan de V./OM, op mijn bureau gelegd. In deze zaak wordt de minderjarige cliënt Daan de V. (14) verdacht van mishandeling met voorbedachten rade van een leeftijdsgenoot, gepleegd op dertienjarige leeftijd. In diezelfde week heb ik het dossier uitvoerig doorgenomen. Wat mij opviel aan het dossier is dat Daan niet is gewezen op zijn recht om voorafgaand aan het politieke verhoor een raadsman te raadplegen. In de daaropvolgende week zijn er gesprekken gevoerd met Daan en zijn moeder. Tijdens deze gesprekken werd duidelijk dat Daan door de politie was uitgenodigd om op het bureau een getuigenverklaring af te komen leggen. De moeder van Daan vertelde dat zij tijdens deze gesprekken de indruk kreeg dat haar zoon niet werd gehoord als getuige, maar als verdachte. Na het gesprek met Daan en zijn moeder is er binnen het kantoor van Best Law Advocaten een discussie ontstaan over de vraag of de politie Daan had moeten wijzen op de mogelijkheid om een raadsman te raadplegen. Tijdens deze discussie zijn er een aantal vragen onbeantwoord gebleven, want welke rechtsnorm vloeit er eigenlijk voort uit het Salduz-arrest en op welke manieren wordt deze norm geïnterpreteerd? Daarnaast is er de vraag tot welke knelpunten deze interpretatiemogelijkheden binnen de praktijk van de rechtshulpverlening leiden. De politie heeft Daan uitgenodigd om hem op het politiebureau als getuige te horen, terwijl voor de moeder van Daan evident was dat hij feitelijk werd aangemerkt en gehoord als verdachte. Dit wringt aangezien een getuige een totaal andere rechtspositie heeft dan een verdachte. Dit is een voorbeeld van een knelpunt dat het gevolg is van een andere interpretatie van het Salduz-arrest. Naar aanleiding van de hierboven beschreven zaak is mij de taak gegeven om te onderzoeken welke knelpunten er in de praktijk van de rechtshulpverlening voorkomen.¹ Daarnaast worden er aanbevelingen gedaan ter verbetering van de rechtshulpverlening in het kader van de Salduz-problematiek.

1.2 Probleemstelling

Op 27 november 2008 heeft de Grote Kamer van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens (hierna: EHRM) uitspraak gedaan in de zaak Salduz versus Turkije. In deze uitspraak komt naar voren dat een verdachte het recht heeft om vanaf het eerste verhoor een raadsman te raadplegen.² De kernoverweging luidt als volgt:

*‘Against this background, the Court finds that in order for the right to a fair trial to remain sufficiently “practical and effective” (...) Article 6 § 1 requires that, as a rule, access to a lawyer should be provided as from the first interrogation of a suspect by the police, unless it is demonstrated in the light of the particular circumstances of each case that there are compelling reasons to restrict this right’.*³

Het Salduz-arrest is voor de strafrechtspraktijk een belangrijk arrest. Dit komt doordat er een algemene norm is gecreëerd. In voorgaande jurisprudentie is het recht op verdediging ook besproken, maar in het Salduz-arrest wordt het recht op verdediging nader ingevuld.

¹ In dit onderzoek wordt met de praktijk van de rechtshulpverlening de advocatuur bedoeld

² EHRM 27 november 2008, nr. 36391/02, NJ 2009, 214 (Salduz/Turkey)

³ EHRM 27 november 2008, nr. 36391/02, par. 55 (Salduz/Turkey)

De vertaalde rechtsoverweging luidt in beginsel als volgt: ‘een verdachte heeft vanaf het eerste verhoor door de politie recht op toegang tot een raadsman, tenzij er dwingende redenen zijn om dit recht te beperken’.⁴

Deze norm lijkt vrij duidelijk en helder. Toch is er in Nederland discussie ontstaan over de reikwijdte van het arrest. In het Salduz-arrest worden bijvoorbeeld de termen ‘access to a lawyer’ en ‘assistance of a lawyer’ veelvuldig door elkaar gebruikt. Dit roept vragen op. Niet alleen is onduidelijk wat precies de verschillen zijn tussen ‘access to a lawyer’ en ‘assistance of a lawyer’, maar ook is niet geheel duidelijk of de verdachte nu alleen vanaf of ook tijdens het politieke verhoor recht heeft op rechtsbijstand. Of kan uit het Salduz-arrest worden afgeleid dat de verdachte zowel vanaf het eerste politieke verhoor als tijdens het politieke verhoor recht heeft op toegang tot een raadsman?

Het Salduz-arrest is niet het enige arrest dat tot veel verwarring leidde; het arrest Panovits versus Cyprus deed er zo mogelijk nog een schepje bovenop.⁵ In dit arrest worden weer andere termen gebruikt, zoals ‘during interrogation’ en ‘during the questioning’. Ook deze termen zorgen weer voor veel verwarring, want in het Salduz-arrest wordt de nadruk gelegd op de toegang tot een raadsman vanaf het eerste verhoor, terwijl er in het arrest Panovits wordt gesproken over bijstand van een raadsman tijdens het verhoor.

Uit het bovenstaande kan geconcludeerd worden dat het niet precies duidelijk is op welke manier het Salduz-arrest geïnterpreteerd moet worden. Advocaat-Generaal Knigge van de Hoge Raad heeft door middel van drie strafzaken geprobeerd duidelijkheid te creëren.⁶ In deze strafzaken heeft hij geconcludeerd dat er uit het Salduz-arrest alleen een consultatierecht voortvloeit. Daarmee interpreteert A-G mr. Knigge het consultatierecht als het recht van een verdachte om voorafgaand aan het eerste politieke verhoor een raadsman te raadplegen. Hier is echter niet iedereen het mee eens, want hoogleraar Prof. Dr. T. Spronken interpreteert het arrest namelijk weer op een hele andere manier. Zij concludeert in het NRC Handelsblad dat op grond van het Salduz-arrest een raadsman persoonlijk bij de politieke verhoren aanwezig mag zijn.⁷ Ook dit meningsverschil kan in de praktijk tot knelpunten leiden, aangezien het niet duidelijk is of de raadsman het recht heeft om bij het verhoor van een verdachte aanwezig te zijn. De kern van het probleem is dus dat het Salduz-arrest op verschillende manieren geïnterpreteerd kan worden. Deze verschillende interpretatiemogelijkheden zorgen voor onduidelijkheid en leiden in de praktijk van de rechtshulpverlening tot knelpunten.

Dit onderzoek zal zich gaan richten op de knelpunten in de praktijk van de rechtshulpverlening, die zijn ontstaan door de verschillende interpretatiemogelijkheden van het Salduz-arrest, de daarop volgende arresten en de wet- en regelgeving. Daarnaast zullen er aanbevelingen worden gedaan ter verbetering van de rechtshulpverlening in het kader van de Salduz-problematiek.

1.3 Centrale vraag

Welke aanbevelingen ter verbetering van de rechtshulpverlening kunnen er gedaan worden gezien de knelpunten met betrekking tot de verschillende interpretaties van de norm zoals geformuleerd in het Salduz-arrest, de normen in de daaropvolgende arresten en de daaruit voortvloeiende wet- en regelgeving?

⁴ Borgers 2008

⁵ EHRM 11 december 2008, nr. 4268/04, (Panovits/Cyprus)

⁶ LJN BH3079, LJN BH3081, LJN BH3084

⁷ Jensma 2008

1.4 Doelstelling

Op 27 mei 2013 zullen er door middel van een onderzoeksrapport aanbevelingen worden gedaan ter verbetering van de rechtshulpverlening in het kader van de Salduz-problematiek, zodat mijn stagebegeleider mr. J. Siebelt met dit onderzoek rechtshulp kan verlenen in zaken waar bijstand voorafgaand aan het eerste politieke verhoor en waar mogelijk ook tijdens het politieke verhoor aan de orde is.

1.5 Methodiek en verantwoording

Voor de totstandkoming van deze scriptie is er eerst onderzoek gedaan naar het recht en vervolgens naar de praktijk. Tijdens het onderzoek naar het recht is er gebruik gemaakt van de methode, inhoudsanalyse. De inhoudsanalyse heeft betrekking op het analyseren van de jurisprudentie en de wet- en regelgeving. Daarnaast zijn er verschillende artikelen geanalyseerd. Voor een goede beantwoording van de centrale vraag zijn er verschillende arresten van zowel het EHRM als de Hoge Raad geanalyseerd. Tijdens deze analyse zijn de rechtsnormen uit de verschillende arresten in kaart gebracht. Daarnaast worden deze arresten op verschillende manieren geïnterpreteerd. Deze interpretaties leiden in de praktijk van de rechtshulpverlening tot knelpunten. Om de verschillende interpretatiemogelijkheden in beeld te krijgen zijn er verschillende tijdschriftartikelen geanalyseerd. Tot slot is de wet- en regelgeving afgeleid van het Salduz-arrest en de daaropvolgende arresten in kaart gebracht.

Naast het onderzoek naar het recht is er ook onderzoek gedaan naar de praktijk. Tijdens het onderzoek naar de praktijk is er gebruik gemaakt van de methoden interview, enquête en observatie. Om de knelpunten en de verbeteringen van de praktijk van de rechtshulpverlening in kaart te brengen is er gebruik gemaakt van het halfgestructureerde interview. In het kader van deze scriptie zijn vier advocaten, een strafrechter en een recherche-officier van justitie geïnterviewd. Ter verduidelijking zijn er citaten van de interviews verwerkt in deze scriptie. Daarnaast is er gepoogd informatie te verkrijgen door middel van een enquête. Er zijn in totaal zestig enquêtes verstuurd. Helaas is er op deze enquête geen respons gekomen. Deze enquête zal daarom ook niet gebruikt worden in deze scriptie. Tot slot is er gebruik gemaakt van de methode observatie. In het kader van deze scriptie is er een politiek verhoor bijgewoond. De bevindingen van het politieke verhoor zijn in deze scriptie verwerkt.

1.6 Leeswijzer

In deze scriptie staan de normen uit het Salduz-arrest en de daaropvolgende arresten, de interpretaties van deze normen, de wet- en regelgeving afgeleid van het Salduz-arrest, de knelpunten en de verbeteringen met betrekking tot de Salduz-problematiek centraal. In het eerste deel van deze scriptie is er onderzoek naar het recht gedaan. In het tweede hoofdstuk van deze scriptie zullen het Salduz-arrest en de normen van het Salduz-arrest besproken worden. Daarnaast zullen de verschillende interpretaties van deze normen weergegeven worden. In het derde hoofdstuk van deze scriptie zal er geanalyseerd worden hoe de normen uit het Salduz-arrest in de daaropvolgende jurisprudentie nader geconcretiseerd worden. Tevens zal er weergegeven worden hoe deze normen geïnterpreteerd worden. In het vierde hoofdstuk van deze scriptie wordt er weergegeven welke wet- en regelgeving is afgeleid van het Salduz-arrest. Daarnaast wordt er in dit hoofdstuk aandacht besteed aan de wet- en regelgeving die voor het Salduz-arrest al tot stand was gekomen en betrekking heeft op rechtsbijstand door een raadsman.

In het tweede deel van deze scriptie is er onderzoek naar de praktijk gedaan. Het vijfde hoofdstuk van deze scriptie geeft de knelpunten in de praktijk van de rechtshulpverlening weer, die door middel van interviews aan het licht zijn gebracht. Deze scriptie heeft als hoofdthema het verbeteren van de praktijk van de rechtshulpverlening. In het zesde hoofdstuk van deze scriptie zal dan ook worden weergegeven op welke punten de praktijk van de rechtshulpverlening verbeterd dient te worden.

Tot slot zal er door middel van een conclusie antwoord worden gegeven op de centrale vraag van deze scriptie. Daarnaast worden er ook aanbevelingen gedaan ter verbetering van de rechtshulpverlening.

In deze scriptie worden de termen raadsman en advocaat gebruikt. Deze termen zijn in deze scriptie synoniem. Daarnaast wordt in deze scriptie met ‘hij’ tevens ‘zij’ bedoeld.

2. Het Salduz-arrest en haar interpretatiemogelijkheden

In deze scriptie staat het Salduz-arrest centraal. Het is van belang dat dit arrest uitvoerig wordt besproken om zo een beter beeld te kunnen schetsen van de kern van het probleem. In dit hoofdstuk worden dan ook eerst de feiten, het nationale proces en het internationale proces van de zaak Salduz versus Turkije besproken. Daarna zal er besproken worden welke rechtsnormen uit het Salduz-arrest voortvloeien en hoe deze rechtsnormen geïnterpreteerd worden.

2.1 De feiten

Op 29 mei 2001 werd de toen 17-jarige verdachte Youssef Salduz gearresteerd door de antiterrorisme-eenheid van Izmir. Hij werd verdacht van het deelnemen aan een onwettige demonstratie ter ondersteuning van de gevangen leider van de illegale organisatie PKK.⁸ Tevens wordt hij beschuldigd van het ophangen van een spandoek op een brug in de plaats Bornova. Een dag later werd Salduz in afwezigheid van zijn advocaat verhoord. Voorafgaand aan dit verhoor heeft hij een formulier getekend, waarin hij werd gewezen op zijn zwijgrecht. Tijdens dit verhoor erkent Salduz zijn betrokkenheid bij de jeugdafdeling van de HADEP en bekent hij deelgenomen te hebben aan de demonstratie van 29 mei 2001.⁹

Op 1 juni 2001 werd Salduz voorgeleid aan de openbare aanklager en aan de onderzoeksrechter. Tijdens deze verhoren trok Salduz zijn verklaring in. Tegen de openbare aanklager verklaarde hij dat hij geen lid was van een politieke partij, maar dat hij alleen had deelgenomen aan bepaalde activiteiten van de HADEP. Hij verklaarde dat hij op 29 mei 2001 op bezoek wilde gaan bij een vriend en dat hij toen ineens werd gearresteerd door de politie. Tevens verklaarde hij tegenover de openbare aanklager dat hij de verklaring bij de politie onder dwang heeft moeten afleggen en dat hij meerdere malen is geslagen. De onderzoeksrechter stelde Salduz later die dag in voorlopige hechtenis en pas vanaf dat moment werd hij in de gelegenheid gesteld om contact op te nemen met zijn advocate.

2.2 Nationaal proces

Op 11 juli 2001 heeft de procureur-generaal van de rechtbank in Izmir een aanklacht tegen Salduz ingediend. Naar aanleiding van deze aanklacht werd op 28 augustus 2001 de eerste zitting bij de rechtbank gehouden. Tijdens deze zitting ontkende Salduz bij een demonstratie betrokken te zijn geweest. Daarnaast ontkende hij een spandoek opgehangen te hebben. Salduz gaf aan dat hij de bekennende verklaring onder dwang had afgelegd. Op 5 december 2001 kon de advocate van Salduz haar pleidooi houden. De advocate herhaalde dat Salduz onschuldig was en verzocht om zijn vrijlating. Op diezelfde dag werd Salduz echter veroordeeld tot 4 jaren en 6 maanden gevangenisstraf. Deze straf werd later verminderd tot 2 jaren en 6 maanden gevangenisstraf, omdat Salduz ten tijde van het plegen van het delict minderjarig was. De rechtbank had haar beslissing gebaseerd op de verklaring van Salduz, de verklaringen van medeverdachten en het deskundigenrapport van het handschrift op het spandoek.

Tegen deze beslissing heeft de advocate van Salduz op 2 januari 2002 beroep ingesteld. In haar beroepschrift voerde ze aan dat artikel 5 en 6 van het Europees Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden (hierna: EVRM) geschonden waren. Er was namelijk sprake van een oneerlijk proces bij de rechtbank aangezien de rechter verzuimde het bewijs op de juiste manier te beoordelen. Het hof van cassatie gaf hier echter geen gehoor aan en het beroep werd ongegrond verklaard. De procedure werd vervolgens voortgezet bij het EHRM.

⁸ De Koerdische Arbeidspartij

⁹ De Koerdische democratische partij

2.3 Het Europese Hof voor de Rechten van de Mens

Het EHRM is een orgaan van de Raad van Europa. Bij dit orgaan kunnen individuen, groepen, organisaties en landen een klacht indienen tegen een lidstaat door een beroep te doen op het EVRM. De uitspraken van het EHRM zijn bindend voor de betrokken staten. Het EHRM houdt zitting als Gewone Kamer met zeven rechters of bij buitengewone zaken als Grote Kamer van zeventien rechters. Er kan een klacht ingediend worden door middel van een verzoekschrift. Het EHRM neemt het verzoekschrift in behandeling als alle nationale rechtsmiddelen uitgeput zijn. Zo ook in de zaak Salduz versus Turkije. Salduz was nationaal uitgeprocedeerd en heeft op 8 augustus 2002 een verzoekschrift ingediend bij het EHRM. De zaak is eerst door de Gewone Kamer behandeld en daarna door de Grote Kamer.

2.3.1 De Gewone Kamer

Op 26 april 2007 heeft de Gewone Kamer van het EHRM zich uitgesproken over de zaak Salduz versus Turkije. De Gewone Kamer oordeelde in lijn met eerdere jurisprudentie dat er geen sprake was van een schending van artikel 6 EVRM. Artikel 6 lid 3 onder c EVRM kan namelijk relevant zijn voor de fase van het vooronderzoek, maar dit recht kan op grond van gegronde redenen beperkt worden. Indien dit recht beperkt wordt moet er per zaak gekeken worden of deze beperking het recht op een eerlijk proces heeft aangetast. De Gewone Kamer oordeelde dat in dit geval geen sprake was van een aantasting van het recht op een eerlijk proces, omdat Salduz zowel bij de rechtbank als in de beroepsprocedure bijstand heeft gehad van zijn advocate. Daarnaast oordeelde de Gewone Kamer dat Salduz niet alleen op grond van zijn verklaring is veroordeeld, maar ook op grond van andere bewijsstukken zoals het deskundigenrapport. Salduz stapte vervolgens naar de Grote Kamer van het EHRM.

2.3.2 De Grote Kamer

Zaken kunnen langs twee wegen bij de Grote Kamer terecht komen. Allereerst kan de Gewone Kamer de zaken doorverwijzen naar de Grote Kamer.¹⁰ Ten tweede kan de zaak bij de Grote Kamer komen door middel van het interne appel. Een procespartij kan binnen drie maanden na een arrest van de Gewone Kamer verwijzing vragen naar de Grote Kamer. Salduz is door middel van de tweede mogelijkheid bij de Grote Kamer terecht gekomen en de gehele zaak werd opnieuw onderzocht. De Grote Kamer oordeelde in tegenstelling tot de Gewone Kamer dat artikel 6 EVRM wel geschonden was. Zij was van mening dat Salduz' recht om een raadsman te raadplegen te beperkt is geweest. Salduz heeft dan wel na de politieverhoren rechtsbijstand gehad, maar in de ogen van de Grote Kamer heeft een groot deel van het onderzoek plaatsgevonden in de voorfase. In de volgende paragraaf zullen de rechtsoverwegingen en de rechtsnormen worden weergegeven.

2.4 De rechtsoverwegingen en de rechtsnormen

Het Salduz-arrest is het eerste arrest waarin een duidelijke norm wordt gecreëerd met betrekking tot het recht van een verdachte om in de voorfase een raadsman te raadplegen. Het EHRM heeft in eerdere jurisprudentie steeds dezelfde standaardoverweging gebruikt. Ook de Gewone Kamer gebruikte deze overweging in de zaak Salduz versus Turkije:

‘The Court reiterates that Article 6 § 3 (c) may be relevant at the stage of the preliminary investigation in so far as the fairness of the trial is likely to be seriously prejudiced by an initial failure to comply with its provisions. Although Article 6 will normally require that the accused be allowed to benefit from the assistance of a lawyer already at the initial stages of police interrogation, this right, which is not explicitly set out in the Convention, may be

¹⁰ Artikel 31 sub a EVRM

*subject to restriction for good cause. The question in each case is whether the restriction, in the light of the entirety of the proceedings, has deprived the accused of a fair hearing’.*¹¹

Op grond van deze overweging dient het EHRM per zaak te beoordelen of het ontbreken van bijstand door een raadsman in de voorfase tot een schending van artikel 6 EVRM leidt. Een schending van artikel 6 EVRM is dus afhankelijk van de omstandigheden in een zaak. In de zaak Salduz versus Turkije is het echter opvallend dat de Grote Kamer eerst een aantal algemene overwegingen noemt en daarna pas op de omstandigheden van de zaak ingaat. Uit deze algemene overwegingen zijn een aantal algemene normen af te leiden.

Allereerst hecht de Grote Kamer veel waarde aan het tijdig raadplegen van een raadsman. Volgens de Grote Kamer wordt er in de voorfase veel bewijs verzameld. Het is belangrijk dat een verdachte in die fase een raadsman heeft geraadpleegd, zodat hij zichzelf niet belast. Dit komt ter uitdrukking in de volgende overweging:

‘Article 6 § 1 requires that, as a rule, access to a lawyer should be provided as from the first interrogation of a suspect by the police, unless it is demonstrated in the light of the particular circumstances of each case that there are compelling reasons to restrict this right’.

Met deze overweging geeft de Grote Kamer aan dat een verdachte recht heeft om vanaf het eerste verhoor een raadsman te raadplegen, maar dat dit recht beperkt kan worden als er sprake is van een dringende reden. Daarnaast geeft de Grote Kamer aan dat indien er sprake is van een gerechtvaardigde beperking artikel 6 EVRM niet onherstelbaar aangetast mag worden. Deze overweging is in meerdere zaken gebruikt, maar uit het feit dat de Grote Kamer dit in de algemene overwegingen stelt kan opgemaakt worden dat dit in de toekomst als algemene norm dient te worden gehanteerd.

Het EHRM geeft aan dat artikel 6 EVRM niet onherstelbaar aangetast mag worden. In paragraaf 55 van het arrest is neergelegd wat het EHRM onder een onherstelbare aantasting verstaat:

*‘The rights of the defence will in principle be irretrievably prejudiced when incriminating statement made during police interrogation without access to a lawyer are used for conviction’.*¹²

De Grote Kamer zegt hier dus mee dat er sprake is van een onherstelbare aantasting, indien een verklaring wordt gebruikt voor een veroordeling en de verdachte geen toegang heeft gehad tot een raadsman.

Samengevat leiden de algemene overwegingen neergelegd in de paragrafen 22 en 55 van het Salduz-arrest tot de volgende rechtsnormen:¹³

- Een verdachte heeft vanaf de eerste politieke ondervraging recht op toegang tot een raadsman;
- Dit recht mag alleen beperkt worden in bijzondere gevallen op basis van dringende redenen;
- Deze beperking mag geen afbreuk doen aan de verdedigingsrechten van een verdachte;

¹¹ EHRM 26 april 2007, nr. 36391/02, par. 22 (Salduz/Turkey)

¹² EHRM 26 april 2007, nr. 36391/02, par. 55 (Salduz/Turkey)

¹³ Borgers 2008, p. 90

- De verdedigingsrechten zijn in principe onherstelbaar aangetast als een verklaring wordt meegenomen voor het bewijs, terwijl deze verklaring is afgelegd zonder dat de verdachte toegang heeft gehad tot een raadsman;
- Er wordt geen afstand gedaan van het recht om een raadsman te raadplegen, indien de verdachte een formulier ondertekent waarin hij wordt gewezen op zijn zwijgrecht.

2.5 De interpretaties van het Salduz-arrest

In paragraaf 2.4 van dit onderzoek zijn de rechtsnormen opgesomd, die voortvloeien uit het Salduz-arrest. Deze rechtsnormen lijken vrij duidelijk, maar in Nederland heeft het Salduz-arrest voor veel discussie gezorgd. Zo zijn de meningen verdeeld over of een verdachte alleen voorafgaand aan of ook tijdens een verhoor recht heeft op bijstand door een raadsman. Daarnaast rijst er de vraag of deze bijstand alleen voor een minderjarige verdachte geldt of voor alle verdachten. In deze paragraaf zullen de onduidelijkheden en de verschillende interpretatiemogelijkheden van het Salduz-arrest worden weergegeven.

2.5.1 De termen ‘access to a lawyer’ en ‘assistance of a lawyer’

In de overwegingen van het EHRM wordt regelmatig gesproken over de termen ‘access to a lawyer’ en ‘assistance of a lawyer’. Het EHRM werkt deze termen echter niet uit, waardoor er veel verwarring ontstaat over de betekenis van deze termen. Betekent dit nu dat de verdachte alleen voorafgaand aan het eerste politieke verhoor recht heeft op bijstand door een raadsman of betekent dit dat de verdachte ook tijdens het eerste politieke verhoor recht heeft op bijstand door een raadsman? Een aantal personen hebben zich over deze kwestie gebogen en zij interpreteren deze termen allemaal op een andere manier.

Bijstand voorafgaand aan het politieke verhoor

De heer M. Borgers, hoogleraar strafprocesrecht aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, is van mening dat uit het Salduz-arrest alleen het recht van een verdachte om vanaf het eerste politieke verhoor een raadsman te raadplegen voortvloeit. Hij stelt dat het arrest wellicht argumenten bevat die het mogelijk maken voor een raadsman om tijdens een verhoor aanwezig te zijn, maar het staat niet vast dat het EHRM het bestaan van dat recht ook noodzakelijk acht.¹⁴

Ook Advocaat-Generaal Knigge heeft zich over deze kwestie gebogen en deelt de mening van Meneer Borgers. Knigge is van mening dat het Salduz-arrest statisch moet worden geïnterpreteerd. Statisch interpreteren houdt in dat er gekeken moet worden naar het standpunt van het EHRM dat het op basis van de rechtsontwikkelingen inneemt. Knigge is van mening dat uit het Salduz-arrest niet kan worden afgeleid dat een verdachte ook het recht heeft om tijdens een verhoor bijgestaan te worden door een raadsman. Hij vindt dat de termen ‘access to a lawyer’ en ‘assistance of a lawyer’ praktisch ingevuld moeten worden. De verdachte heeft het recht om voorafgaand aan het eerste verhoor een raadsman te raadplegen, zodat hij zichzelf niet benadeelt aldus A-G Knigge.¹⁵

Bijstand voorafgaand aan en tijdens het politieke verhoor

Mevrouw T. Spronken, hoogleraar, advocate, en redacteur van het NJB, is echter van mening dat op grond van het Salduz-arrest de raadsman toegang dient te hebben tot de politieke verhoren en hier zou alleen in bijzondere gevallen van afgeweken kunnen worden. Haar inziens betekenen de termen ‘access to lawyer’ en ‘assistance of a lawyer’ in de context waarin ze gebruikt worden hetzelfde, namelijk bijstand door een raadsman. Daarnaast is zij van mening dat bijstand door een raadsman tijdens een verhoor ook kan worden afgeleid uit de ‘concurring opinions’. Uit bezorgdheid dat de zaak Salduz niet

¹⁴ Borgers 2008

¹⁵ HR 30 juni 2009, *LJN* BH3079 (concl. A-G G. Knigge)

goed door de lidstaten geïnterpreteerd zal worden hebben de rechters de uitspraak geprobeerd te verduidelijken. Zij geven daarbij aan dat het recht op bijstand door een raadsman niet is beperkt tot de bijstand tijdens de politieke verhoren, maar dat de verdachte ook de mogelijkheid moet krijgen om vanaf een arrestatie een raadsman te kiezen en met deze raadsman vrij verkeer moet hebben om de procesverhouding en strategie te kiezen. Al met al vindt mevrouw T. Spronken, gelet op de nadruk die het EHRM legt op het belang van rechtsbijstand als waarborg tegen ongewilde zelfincriminatie, dat de uitleg van ‘access to a lawyer’ ook rechtsbijstand tijdens de politieke verhoren omvat.¹⁶

2.5.2 Het moment van toegang tot een raadsman

Het is niet alleen onduidelijk hoe de termen ‘access to a lawyer’ en ‘assistance of a lawyer’ uitgelegd dienen te worden, maar het is ook onduidelijk vanaf welk moment ‘access to a lawyer’ bestaat. Deze onduidelijkheid is ontstaan doordat het EHRM spreekt over vanaf de eerste ondervraging, maar de meeste rechters hebben in de ‘concurring opinions’ aangegeven dat dit recht ontstaat op het eerste moment van de vrijheidsontneming. Ook het moment van toegang tot een raadsman kan dus op verschillende wijze geïnterpreteerd worden.

2.5.3 De cautie

In de zaak Salduz versus Turkije heeft Salduz voorafgaand aan het politieke verhoor een formulier ondertekend, waarin hem de cautie werd gegeven. Het ondertekenen van dit formulier was een van de verweren van de lidstaat Turkije. Turkije is van mening dat Salduz door middel van het ondertekenen van dit formulier afstand heeft gedaan van zijn recht om een raadsman te raadplegen. Het EHRM verwierp dit verweer en oordeelde dat er geen afstand wordt gedaan van het recht om een raadsman te raadplegen, indien een verdachte een formulier ondertekent. Ook deze norm kan op verschillende manieren geïnterpreteerd worden. Borgers vraagt zich bijvoorbeeld af of deze regel ook geldt indien er uitdrukkelijk tegen de verdachte gezegd wordt dat hij niet verplicht is tot antwoorden.

2.5.4 Ander bewijsmateriaal

Een ander punt waarin het EHRM niet duidelijk is geweest, is in hoeverre er een verband is tussen de afgelegde verklaring en ander bewijsmateriaal. Het EHRM stelt dat een verklaring als bewijs moet worden uitgesloten, indien deze is afgelegd zonder dat de verdachte toegang had tot een raadsman. Borgers vraagt zich echter af hoe de beslissing van het EHRM geluid zou hebben als de deze verklaring later wordt bevestigd door DNA-sporen. Het EHRM stelt dat de verdedigingsrechten in principe onherstelbaar zijn aangetast, indien er gebruik wordt gemaakt van een verklaring afgelegd zonder toegang tot een raadsman. Borgers interpreteert de term ‘in principe’ zodanig dat er onder sommige omstandigheden toch gebruik kan worden gemaakt van deze verklaringen en dat dit dan geen schending van artikel 6 EVRM oplevert.

2.5.5 Minderjarigheid

Als laatste vraagt Borgers zich af in hoeverre het van belang is dat Salduz minderjarig was ten tijde van de politieke verhoren. Hij vraagt zich dit af omdat het EHRM zich baseert op regelgeving en aanbevelingen waarin het belang van minderjarige verdachte wordt onderstreept, maar in de algemene overwegingen heeft het EHRM het weer niet specifiek over alleen minderjarige verdachten. Het is in de ogen van Borgers dus niet duidelijk of het Salduz-arrest alleen betrekking heeft op minderjarige verdachten of ook op volwassen verdachten.

¹⁶ Spronken 2008

2.6 Conclusie

Het EHRM heeft in het Salduz-arrest besloten dat een verdachte vanaf het eerste politieke verhoor recht heeft op toegang tot een raadsman. Dit recht kan alleen beperkt worden in bijzondere gevallen op basis van dwingende redenen. Indien dit recht beperkt wordt mag deze beperking geen afbreuk doen aan de verdedigingsrechten van een verdachte.

Volgens het EHRM is er sprake van een onrechtmatige beperking indien een verklaring, afgelegd zonder toegang tot een raadsman, wordt gebruikt voor het bewijs. Daarnaast heeft het EHRM besloten dat er geen afstand wordt gedaan van het recht om een raadsman te raadplegen, indien de verdachte een formulier ondertekent waarin hij wordt gewezen op zijn zwijgrecht. Deze rechtsnormen lijken in het eerste opzicht vrij duidelijk. Toch worden deze rechtsnormen op verschillende manieren geïnterpreteerd. Er bestaat bijvoorbeeld onduidelijkheid over of een verdachte alleen voorafgaand aan of ook tijdens het politieke verhoor recht heeft op toegang tot een raadsman. Daarnaast is het niet duidelijk vanaf welk moment een verdachte recht heeft op toegang tot een raadsman, of de rechtsnormen uit het Salduz-arrest alleen voor minderjarige verdachten of ook voor volwassen verdachten gelden en of er ook afstand gedaan wordt van het recht tot toegang tot een raadsman indien er uitdrukkelijk tegen de verdachte wordt gezegd dat hij niet verplicht is tot antwoorden. Al met al zijn er in het Salduz-arrest vrij duidelijke rechtsnormen tot stand gekomen. Deze rechtsnormen kunnen echter op verschillende manieren geïnterpreteerd worden, waardoor er nog steeds onduidelijkheid bestaat over het recht van een verdachte om vanaf het eerste politieke verhoor een raadsman te raadplegen.

3. De Salduz-normen geconcretiseerd

In het voorgaande hoofdstuk is geconcludeerd dat er in het Salduz-arrest een aantal rechtsnormen zijn gecreëerd en dat deze rechtsnormen op verschillende wijze geïnterpreteerd kunnen worden. Na het Salduz-arrest zijn er een aantal uitspraken van zowel het EHRM als van de Hoge raad geweest die iets meer duidelijkheid verschaffen over hoe de rechtsnormen in het Salduz-arrest geïnterpreteerd dienen te worden. In dit hoofdstuk zullen deze arresten besproken worden. De arresten zullen op chronologische volgorde worden weergegeven.

3.1 Panovits

Twee weken na het Salduz-arrest heeft het EHRM in de zaak Panovits versus Cyprus zich opnieuw uitgelaten over de rol van de raadsman in het politieke verhoor. In deze zaak ging het wederom om een minderjarige verdachte. Deze verdachte, Panovits, werd net als Salduz verhoord zonder de mogelijkheid te hebben gehad om voorafgaand aan het verhoor een raadsman te raadplegen. Panovits werd verdacht van een ernstig levensdelict en legde tijdens de politieke verhoren een bekennende verklaring af. De vader van Panovits heeft het aanbod om een raadsman te raadplegen of zelf bij het politieke verhoor aanwezig te zijn afgeslagen. In eerste aanleg werd Panovits, mede gebaseerd op zijn eigen verklaringen, veroordeeld tot twintig jaar gevangenisstraf. In hoger beroep stelt Panovits dat hij zijn verklaring heeft afgelegd onder dwang en dat de politie hem valse beloftes heeft gedaan. Daarnaast stelt Panovits dat hij niet op de mogelijkheid is gewezen om een raadsman te raadplegen. Het gerechtshof wijst het beroep af en oordeelt dat het recht op rechtsbijstand niet geschonden is, omdat de vader van Panovits de mogelijkheid heeft gehad een raadsman in de arm te nemen of zelf bij het politieke verhoor aanwezig te zijn. Panovits liet het hier niet bij zitten en diende een klacht in bij het EHRM.

Het EHRM heeft in haar overwegingen betreffende de zaak Panovits een aantal uitspraken gedaan over hoe artikel 6 EVRM ingevuld dient te worden. Allereerst stelde het EHRM dat een verdachte al in de voorfase van het onderzoek recht heeft op bijstand van een raadsman:

‘As regards the applicant’s complaints which concern the lack of legal consultation at the pre-trial stage of the proceedings, the Court observes that the concept of fairness enshrined in Article 6 requires that the accused be given the benefit of the assistance of a lawyer already at the initial stages of police interrogation. The lack of legal assistance during an applicant’s interrogation would constitute a restriction of his defence rights in the absence of compelling reasons that do not prejudice the overall fairness of the proceedings.’¹⁷

Daarnaast hield het EHRM opvallend veel rekening met het feit dat Panovits minderjarig was. Dit komt tot uitdrukking in de volgende overweging:

‘The Court notes that the applicant was 17 years old at the material time. In its case-law on Article 6 the Court has held that when criminal charges are brought against a child, it is essential that he be dealt with in a manner which takes full account of his age, level of maturity and intellectual and emotional capacities, and that steps are taken to promote his ability to understand and participate in the proceedings(...) It means that he or she, if necessary with the assistance of, for example, an interpreter, lawyer, social worker or friend, should be able to understand the general thrust of what is said by the arresting officer and during his questioning by the police.’¹⁸

¹⁷ EHRM 11 december 2008, nr. 4268/04, par. 66 (Panovits/Cyprus)

¹⁸ EHRM 11 december 2008, nr. 4268/04, par. 67 (Panovits/Cyprus)

Het EHRM stelt dat het van essentieel belang is dat een minderjarige wordt behandeld op een wijze die volledig rekening houdt met de leeftijd van de minderjarige, de mate van volwassenheid en de intellectuele en emotionele vermogens van de minderjarige. Het EHRM stelt daarnaast dat de overheid ervoor dient te zorgen dat de minderjarige begrijpt wat er door de politie wordt verteld door hem in verbinding te stellen met een tolk, een raadsman, een maatschappelijk werker of een vriend.

Ten slotte geeft het EHRM criteria, waaraan voldaan moet worden om afstand van het recht op een raadsman te accepteren:

‘The Court reiterates that a waiver of a right guaranteed by the Convention — in so far as it is permissible — must not run counter to any important public interest, must be established in an unequivocal manner and must be attended by minimum safeguards commensurate to the waiver’s importance’¹⁹

Hiermee stelt het EHRM dat de afstandsverklaring ondubbelzinnig moet zijn vastgesteld, niet in strijd mag zijn met het algemeen belang en moet zijn voorzien van minimale waarborgen. Daarnaast moet de verdachte zich bewust zijn van de gevolgen van de afstandsverklaring.

In rechtsoverwegingen 70 tot en met 73 gaat het EHRM in op de casus. Het EHRM stelt dat Panovits niet is gewezen op zijn recht op bijstand door een raadsman en dat de vader op dit recht werd gewezen toen Panovits al door de politie werd verhoord. Daarnaast oordeelt het EHRM dat er niet ondubbelzinnig afstand is gedaan van het recht op bijstand. Al met al concludeert het EHRM dat artikel 6 EVRM geschonden is.

3.1.1 Interpretatie Matthias Borgers

Over deze zaak heeft Borgers zich wederom gebogen.²⁰ Hij is van mening dat uit overweging 70 tot en met 73 blijkt dat het EHRM veel waarde hecht aan de mogelijkheid van de verdachte om voorafgaand aan het politieke verhoor een raadsman te raadplegen. Het EHRM stelt dat op de overheid de plicht rust om ervoor te waken dat de verdachte zich bewust is van dit recht. Indien de verdachte dit niet is dient de overheid de verdachte hierover te informeren. In de ogen van Borgers kan dus op grond van het Salduz-arrest en de zaak Panovits geconcludeerd worden dat de verdachte sowieso het recht heeft om voorafgaand aan het eerste politieke verhoor een raadsman te raadplegen. Met betrekking tot het recht van een verdachte om ook tijdens het politieke verhoor bijgestaan te worden door een raadsman geeft het arrest Panovits niet veel duidelijkheid. Het EHRM heeft het steeds over het recht van een verdachte om voorafgaand aan het politieke verhoor een raadsman te raadplegen. Daarnaast heeft het EHRM het ook over een gebrek aan juridische bijstand tijdens een verhoor. Dit komt tot uitdrukking in rechtsoverweging 66, waar het EHRM de term ‘during interrogation’ gebruikt. Volgens Borgers moeten hier geen harde conclusies aan verbonden worden. Borgers is van mening dat het EHRM de term ‘presence’ of ‘attendance’ in plaats van de term ‘assistance’ en ‘during’ zou hebben gebruikt indien ze het recht had willen toekennen om een raadsman aanwezig te laten zijn tijdens de politieke verhoren. Borgers interpreteert het arrest Panovits zodanig dat een verdachte sowieso voorafgaand aan het politieke verhoor het recht heeft om een raadsman te raadplegen. Daarnaast interpreteert Borgers de zinsnede ‘the lack of legal assistance during an applicant’s interrogation’ dusdanig dat de verdachte ook tussen de politieke verhoren door de mogelijkheid dient te krijgen om een raadsman te raadplegen.

¹⁹ EHRM 11 december 2008, nr. 4268/04, par. 68 (Panovits/Cyprus)

²⁰ Borgers 2008, p. 91

3.2 De Hoge Raad I

Na al het gediscussieer over de invulling van het Salduz-arrest en het arrest Panovits kwam op 30 juni 2009 de aap uit de mouw. De Hoge Raad besloot namelijk op die dag door middel van drie arresten hoe de arresten Salduz en Panovits geïnterpreteerd dienen te worden²¹. De Hoge Raad zegt in deze arresten het volgende:

‘De Hoge Raad leidt uit de rechtspraak van het EHRM af dat een verdachte die door de politie is aangehouden, aan art. 6 EVRM een aanspraak op rechtsbijstand kan ontleen die inhoudt dat hem de gelegenheid wordt geboden om voorafgaand aan het verhoor door de politie aangaande zijn betrokkenheid bij een strafbaar feit een advocaat te raadplegen. Uit de rechtspraak van het EHRM kan echter niet worden afgeleid dat de verdachte recht heeft op de aanwezigheid van een advocaat bij het politieverhoor. Het vorenoverwogene brengt mee dat de aangehouden verdachte vóór de aanvang van het eerste verhoor dient te worden gewezen op zijn recht op raadpleging van een advocaat. Behoudens in het geval dat hij uitdrukkelijk dan wel stilzwijgend doch in elk geval ondubbelzinnig afstand heeft gedaan van dat recht, dan wel bij het bestaan van dwingende redenen als door het EHRM bedoeld, zal hem binnen de grenzen van het redelijke de gelegenheid moeten worden geboden dat recht te verwezenlijken.

Het voorgaande ziet zowel op aangehouden strafrechtelijk volwassenen als op aangehouden strafrechtelijk jeugdigen. Opmerking verdient dat voor aangehouden jeugdige verdachten geldt dat zij tevens recht hebben op bijstand door een raadsman of een andere vertrouwenspersoon tijdens het verhoor door de politie. Indien een aangehouden verdachte niet dan wel niet binnen redelijke grenzen de gelegenheid is geboden om voorafgaand aan het eerste verhoor door de politie een advocaat te raadplegen, levert dat in beginsel een vormverzuim op als bedoeld in art. 359a Sv.’²²

Door middel van deze arresten wordt de Salduz-norm door de Hoge Raad nader geconcretiseerd. Ten eerste geldt het recht om voorafgaand aan het eerste politieke verhoor een raadsman te raadplegen niet meer voor alle verdachten, maar alleen voor de aangehouden verdachten. Ten tweede sluit de Hoge Raad met deze arresten het recht van een verdachte om tijdens de politieke verhoren bijstand te hebben van een raadsman gedeeltelijk uit. Alleen minderjarige verdachten hebben namelijk het recht om tijdens de politieke verhoren bijgestaan te worden door een raadsman of een vertrouwenspersoon. Daarnaast geeft de Hoge Raad aan dat de verdachte vóór de aanvang van het eerste politieke verhoor gewezen moet worden op zijn recht om een raadsman te raadplegen. Ten slotte stelt de Hoge Raad dat er rechtmatig afstand wordt gedaan van het recht om voorafgaand aan het politieke verhoor een raadsman te raadplegen, indien deze afstandsverklaring uitdrukkelijk dan wel stilzwijgend doch in elk geval ondubbelzinnig is gedaan.

3.3 Pishchalnikov

Nu de Hoge Raad heeft vastgesteld op welke wijze het Salduz-arrest en het arrest Panovits uitgelegd dienen te worden lijkt er een einde te komen aan de vele interpretatiemogelijkheden en onduidelijkheden van deze arresten. Niets is echter minder waar, want de arresten Pishchalnikov en Brusco zorgen wederom voor heftige discussies. In het arrest Pishchalnikov gaat het wederom om een verdachte die niet de mogelijkheid heeft gehad een raadsman te raadplegen voor de politieke verhoren.²³ Mr. Alexander Swart, advocaat te Rotterdam, heeft deze zaak geëvalueerd.²⁴ Swart interpreteert het arrest zodanig dat uit dit arrest ook het recht van een verdachte om tijdens de politieke

²¹ LJN BH3079, LJN BH3081, LJN BH3084

²² HR 30 juni 2009, LJN BH3079, par. 2.5-2.7.1.

²³ EHRM 24 september 2009, nr. 7025/04 (Pishchalnikov/Rusland)

²⁴ Swart 2010 A

verhoren bijgestaan te worden voortvloeit. Volgens Swart brengt het EHRM dit tot uitdrukking in de volgende rechtsoverweging:

‘Turning to the facts of the present case, the Court is not convinced that by giving replies to the investigator's questions the applicant, in a knowing, explicit and unequivocal manner, waived his right to receive legal representation during the interrogations (...) In the Court's view, when an accused has invoked his right to be assisted by counsel during interrogation, a valid waiver of that right cannot be established by showing only that he responded to further police-initiated interrogation even if he has been advised of his rights.’²⁵

Het EHRM spreekt twee keer over het recht van een verdachte om tijdens het verhoor bijgestaan te worden door een raadsman en volgens Swart heeft het EHRM zich nog nooit zo duidelijk uitgedrukt. Daarnaast benadrukt Swart dat het in deze zaak gaat om een volwassen verdachte en niet zoals in het Salduz-arrest en het arrest Panovits om een minderjarige verdachte. Voor Swart een extra reden om aan te nemen dat het EHRM in deze uitspraak stelt dat ook volwassen verdachten recht hebben op bijstand door een raadsman tijdens de politieke verhoren.

3.4 Brusco

Na het Salduz-arrest, het arrest Panovits, de arresten van de Hoge Raad en het arrest Pishchalnikov deed het EHRM in 2010 uitspraak in de zaak Brusco versus Frankrijk.²⁶ In het arrest Brusco versus Frankrijk ging het om een ‘crime passionnel’. Een man deed aangifte tegen zijn vrouw en haar vermoedelijke minnaar (Brusco), nadat hij was belaagd in de parkeergarage van zijn appartement. De politie hield vervolgens twee verdachten aan. Een van deze verdachten wees Brusco aan als de opdrachtgever voor de belaging. Brusco werd vervolgens door de politie uitgenodigd om op het bureau een getuigenverklaring af te komen leggen. Brusco werd verplicht tot antwoorden en werd onder ede verhoord. Indien hij niet naar waarheid zou verklaren liep hij de kans vervolgd te worden wegens meened. Tijdens deze verhoren bekende Brusco de mannen ingehuurd te hebben. Brusco werd vervolgens veroordeeld mede op basis van zijn eigen verklaringen. Ook Brusco diende een klacht in bij het EHRM en het EHRM oordeelde dat artikel 6 lid 1 en lid 3 EVRM geschonden was.

3.4.1 Interpretatie Alexander Swart

Swart heeft ook deze zaak geëvalueerd.²⁷ Hij vindt dat de verwijzing naar onder meer Salduz het arrest belangwekkend maakt. Het EHRM heeft in de zaak Brusco versus Frankrijk namelijk geoordeeld dat de gedetineerde verdachte het recht heeft om tijdens de verhoren bijgestaan te worden door een raadsman. Deze stelling komt tot uitdrukking in de volgende drie rechtsoverwegingen:

‘La Cour rappelle également que la personne placée en garde à vue a le droit d'être assistée d'un avocat dès le début de cette mesure ainsi que pendant les interrogatoires, et ce a fortiori lorsqu'elle n'a pas été informée par les autorités de son droit de se taire (voir les principes dégagés notamment dans les affaires Salduz c. Turquie [GC], n° 36391/02, §§ 50–62, 27 novembre 2008, Dayanan c. Turquie, n° 7377/03, §§ 30–34, 13 octobre 2009, Boz c. Turquie, n° 2039/04, §§ 33–36, 9 février 2010, et Adamkiewicz c. Pologne, n° 54729/00 §§ 82–92, 2 mars 2010)’²⁸

²⁵ EHRM 24 september 2009, nr. 7025/04, par. 79 (Pishchalnikov/Rusland)

²⁶ EHRM 14 oktober 2010, nr. 1466/07 (Brusco/Frankrijk)

²⁷ Swart 2010 B

²⁸ EHRM 14 oktober 2010, nr. 1466/07, par. 45 (Brusco/Frankrijk)

‘La Cour constate également qu’il ne ressort ni du dossier ni des procès-verbaux des dépositions que le requérant ait été informé au début de son interrogatoire du droit de se taire, de ne pas répondre aux questions posées, ou encore de ne répondre qu’aux questions qu’il souhaitait. Elle relève en outre que le requérant n’a pu être assisté d’un avocat que vingt heures après le début de la garde à vue, délai prévu à l’article 63-4 du code de procédure pénale (paragraphe 28 ci-dessus). L’avocat n’a donc été en mesure ni de l’informer sur son droit à garder le silence et de ne pas s’auto-incriminer avant son premier interrogatoire ni de l’assister lors de cette déposition et lors de celles qui suivirent, comme l’exige l’article 6 de la Convention.’²⁹

‘Il s’ensuit que l’exception soulevée par le Gouvernement doit être rejetée et qu’il y a eu, en l’espèce, atteinte au droit du requérant de ne pas contribuer à sa propre incrimination et de garder le silence, tel que garanti par l’article 6 §1 et §3 de la Convention’³⁰

Swart heeft dit als volgt vrij vertaald naar het Nederlands:

‘Het EHRM herinnert er eveneens aan dat de in verzekering gestelde persoon het recht heeft bijgestaan te worden door een advocaat vanaf de aanvang van deze maatregel evenals tijdens de verhoren en dit geldt eens te meer wanneer de persoon niet door de autoriteiten geïnformeerd is over zijn zwijgrecht.’³¹

Swart interpreteert het Brusco-arrest dus zodanig dat uit artikel 6 EVRM afgeleid kan worden dat de verdachte niet alleen voorafgaand, maar ook tijdens de politieke verhoren, bijgestaan kan worden door een raadsman. In de ogen van Swart noemt het EHRM in tegenstelling tot eerdere jurisprudentie de afwezigheid van een raadsman tijdens de politieke verhoren niet enkel als een relevante omstandigheid die mede leidt tot schending van het recht op een eerlijk proces, maar stelt het EHRM vast dat het recht op bijstand tijdens de politieke verhoren uit artikel 6 EVRM voortvloeit. Het EHRM maakt namelijk geen koppeling tussen de omstandigheden van de zaak en het recht op bijstand tijdens de politieke verhoren. Swart is dus van mening dat uit het Brusco-arrest opgemaakt kan worden dat een verdachte het recht heeft om tijdens de politieke verhoren bijgestaan te worden door een raadsman. Daarnaast stelt Swart dat de aanwijzing rechtsbijstand zijn geldigheidsdatum van 31 maart 2014 niet zal gaan halen. De reden is dat in deze aanwijzing alleen de bijstand tijdens politieke verhoren voor minderjarige verdachten is vastgesteld, terwijl op grond van het Brusco-arrest ook volwassen verdachten recht op bijstand hebben tijdens politieke verhoren.

3.4.2 Interpretatie Matthias Borgers

Borgers heeft op de artikelen van Swart gereageerd.³² Borgers is van mening dat uit de arresten Brusco en Pishchalnikov naar voren komt dat het EHRM in het arrest tot uitdrukking brengt dat een verdachte in de voorfase van de politieke verhoren recht heeft op bijstand van een raadsman, maar hij betwijfelt of uit deze arresten voortvloeit dat een raadsman ook tijdens de politieke verhoren aanwezig mag zijn. Volgens Borgers gebruikt het EHRM geen andere formuleringen dan in het Salduz-arrest en in het arrest Panovits. In het Salduz-arrest hanteert het EHRM de term ‘access to a lawyer’ en in het arrest Panovits hanteert het EHRM de term ‘during interrogation’. Volgens Borgers kan uit het feit dat er in de arresten Brusco en Pishchalnikov weer andere termen gehanteerd worden niet opgemaakt worden dat een verdachte het recht heeft om tijdens de politieke verhoren bijgestaan te worden door een raadsman. Daarnaast is Borgers van mening dat het Brusco-arrest zich niet richt op de vraag waarover in Nederland wordt gediscussieerd, namelijk of de raadsman tot de politieke verhoren toegelaten dient te worden? Het Brusco-

²⁹ EHRM 14 oktober 2010, nr. 1466/07, par. 54 (Brusco/Frankrijk)

³⁰ EHRM 14 oktober 2010, nr. 1466/07, par. 55 (Brusco/Frankrijk)

³¹ Swart 2010 B, p. 2693

³² Borgers 2010 p. 2818

arrest en het arrest Pishchalnikov richten zich wederom op het feit dat een verdachte voorafgaand aan het politieke verhoor niet de mogelijkheid heeft gehad om een raadsman te raadplegen. De arresten gaan niet over het ontzeggen van de toegang van een raadsman tijdens de politieke verhoren. Al met al concludeert Borgers dat ook uit het arrest Pishchalnikov en het Brusco-arrest niet opgemaakt kan worden dat de verdachte op grond van artikel 6 EVRM het recht heeft om tijdens de politieke verhoren bijgestaan te worden door een raadsman.

3.5 De Hoge Raad II

De Hoge Raad heeft na het Brusco-arrest en het arrest Pishchalnikov een aantal uitspraken gedaan, die betrekking hebben op een Salduz-verweer.³³ In deze zaken stelt de Hoge Raad wederom dat uit de arresten van het EHRM niet kan worden afgeleid dat een volwassen verdachte het recht heeft om tijdens het politieke verhoor rechtsbijstand te ontvangen.

A-G Mr. Aben heeft bij de zaak van de Hoge Raad van 16 maart 2012 een conclusie geschreven.³⁴ Hij concludeert dat de Hoge Raad in de zaken Pishchalnikov en Brusco geen aanleiding heeft gezien om een volwassen verdachte het recht tot bijstand tijdens de politieke verhoren toe te kennen. Volgens mr. Aben heeft de Hoge Raad dit wellicht gedaan omdat het de taak van de wetgever is invulling te geven aan het recht op rechtsbijstand. Daarnaast denkt Aben dat de Hoge Raad er ook rekening mee heeft gehouden dat het recht op rechtsbijstand geregeld is in artikel 28 lid 2 Wetboek van Strafvordering (hierna: Sv). Dit artikel schrijft voor dat een verdachte zoveel mogelijk in de gelegenheid moet worden gesteld om zich in verbinding te stellen met een raadsman. Volgens Aben zegt de Hoge Raad hiermee dat het recht op rechtsbijstand in de Nederlandse wet is verankerd en indien de verdachte deze mogelijkheid niet wordt geboden dit niet zonder meer een schending van artikel 6 EVRM oplevert. Dit artikel maakt het namelijk mogelijk dat een verdachte tijdens de politieke verhoren kan worden bijgestaan door een raadsman. De Hoge Raad geeft met deze arresten dus aan niet af te wijken van de rechtsnormen, genoemd in eerdere arresten.

3.6 Conclusie

Door middel van het arrest Panovits, het arrest Pishchalnikov, het Brusco-arrest en de arresten van de Hoge Raad zijn de normen uit het Salduz-arrest nader geconcretiseerd. Uit deze arresten kunnen de volgende rechtsnormen worden afgeleid:

- De aangehouden verdachte kan op grond van artikel 6 EVRM aanspraak maken op rechtsbijstand voorafgaand aan het politieke verhoor;
- Minderjarige verdachten hebben tevens het recht om tijdens de politieke verhoren bijgestaan te worden door een raadsman of een vertrouwenspersoon;
- De aangehouden verdachte dient voorafgaand aan het politieke verhoor gewezen te worden op het recht om voorafgaand aan het politieke verhoor een raadsman te raadplegen;
- Er wordt rechtmatig afstand gedaan van het recht op bijstand, indien de afstandsverklaring ondubbelzinnig is vastgesteld, niet in strijd is met het algemeen belang en is voorzien van minimale waarborgen;
- Indien de aangehouden verdachte niet in de gelegenheid wordt gesteld om voorafgaand aan het eerste politieke verhoor een raadsman te raadplegen of de afstandsverklaring niet rechtmatig is, levert dat in beginsel een vormverzuim op als bedoeld in artikel 359a Sv.

Hiermee is de kous af. Tenminste dat zou je denken, omdat de Hoge Raad zich meerdere malen uitdrukkelijk heeft uitgesproken over het Salduz-arrest en de daaropvolgende

³³ LJN BN7727, LJN BN8387, LJN BO3408, LJN BO6696, LJN BO9838, LJN BZ1363

³⁴ HR 16 maart 2012, LJN BQ8596 (concl. Mr. Aben).

arresten. Toch wordt er tot op de dag van vandaag nog veel gediscussieerd over de normen in het Salduz-arrest en de daaropvolgende arresten. Al met al kan er dus geconcludeerd worden dat de normen uit het Salduz-arrest weliswaar nader zijn geconcretiseerd in andere arresten, maar dat deze rechtsnormen tot op de dag van vandaag tot verschillende interpretatiemogelijkheden en onduidelijkheid leiden.

4. De wet- en regelgeving naar aanleiding van het Salduz-arrest

Dat het Salduz-arrest en de daaropvolgende arresten in Nederland de tongen heeft losgemaakt, is in dit stadium van het onderzoek een feit van algemene bekendheid. Het Salduz-arrest heeft echter niet alleen tot heftige discussies, maar ook tot wet- en regelgeving geleid. Zo heeft de landelijke leiding van het Openbaar Ministerie de aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor (hierna:aanwijzing) opgesteld. Daarnaast heeft de Salduz-problematiek op Europees niveau geleid tot een voorstel voor een richtlijn betreffende het recht op toegang tot een raadsman (hierna:richtlijn) en op nationaal niveau heeft de Salduz-problematiek geleid tot de aanwijzing en het wetsvoorstel rechtsbijstand en politieverhoor (hierna:wetsvoorstel). In deze paragraaf zal er eerst aandacht worden besteed aan de geldende wet- en regelgeving voor en na het Salduz-arrest. Daarna zullen de wetten en regels worden weergegeven die uit het Salduz-arrest voortvloeien.

4.1 De wet- en regelgeving voor het Salduz-arrest

In zowel de Nederlandse als de internationale en Europese wet- en regelgeving zijn een aantal wetten verankerd die betrekking hebben op het recht op rechtsbijstand. In deze paragraaf zal er aandacht worden besteed aan de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens (hierna: UVRM), het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke rechten (hierna: IVPBR), het EVRM en het Wetboek van Strafvordering. Allereerst zal er worden ingegaan op de internationale regelgeving en daarna zal de Europese en Nederlandse regelgeving besproken worden.

4.1.1 De internationale wet- en regelgeving

In deze paragraaf zullen de bepalingen omtrent het recht op verdediging neergelegd in het UVRM en in het IVBPR aan bod komen. Het UVRM bevat bepalingen die betrekking hebben op de rechten van de mens. Deze verklaring is op 10 december 1948 aangenomen door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties en wordt tot op heden nog vaak gebruikt als bron voor zowel internationale als nationale wet- en regelgeving. Het UVRM is niet bindend, maar wordt vaak toegepast op basis van het internationaal gewoonterecht. Naast het UVRM bevat ook het IVBPR bepalingen omtrent mensenrechten. Het IVBPR is gebaseerd op het UVRM en op 11 december 1978 geratificeerd door Nederland.

Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens

Het UVRM bevat geen specifieke bepaling die betrekking heeft op het recht op rechtsbijstand van een raadsman. In artikel 8 UVRM wordt weliswaar gesteld dat ‘een ieder recht heeft op rechtshulp van bevoegde nationale rechterlijke instanties tegen handelingen, welke in strijd zijn met de grondrechten toegekend bij Grondwet of wet’, maar of hier specifiek het recht op rechtsbijstand van een raadsman mee wordt bedoeld is moeilijk vast te stellen. Het is in ieder geval duidelijk dat een ieder recht heeft op daadwerkelijke rechtshulp door een bevoegde rechterlijke instantie. In Nederland hebben we een aantal rechterlijke instanties, namelijk de rechtbanken, de gerechtshoven, de Hoge Raad en de Raad voor de Rechtspraak. De advocatuur valt niet onder de rechterlijke instanties. Er kan daarom ook niet vastgesteld worden dat in artikel 8 UVRM het recht op rechtsbijstand door een raadsman is neergelegd. Het UVRM bevat weliswaar een bepaling omtrent het recht op rechtsbijstand, maar het is moeilijk vast te stellen of hier ook specifiek het recht op rechtsbijstand door een raadsman mee wordt bedoeld.

IVBPR

In het IVBPR zijn wel een aantal bepalingen opgenomen die specifiek betrekking hebben op het recht op rechtsbijstand door een raadsman. Artikel 14 lid 3 onder b IVBPR stelt dat een ieder recht heeft op een raadsman en op voldoende tijd en faciliteiten ter voorbereiding van zijn verdediging. In artikel 14 lid 3 onder d is dit recht verder uitgebreid. Hierin wordt gesteld dat een ieder zelf een raadsman mag kiezen en dat indien hij deze

niet kan betalen hij rechtsbijstand toegewezen krijgt. Daarnaast stelt het artikel dat indien hij niet beschikt over rechtsbijstand hij wel gewezen moet worden op het recht daarop.

4.1.2 De Europese wet- en regelgeving

Ook in de Europese wet- en regelgeving zijn een aantal bepalingen opgenomen die betrekking hebben op het recht op rechtsbijstand door een raadsman. In deze paragraaf zal het EVRM aan bod komen. Het EVRM werd in 1950 aangenomen door de Raad van Europa. In 1954 is het verdrag door Nederland geratificeerd. In artikel 6 van het EVRM is het welbekende recht op een eerlijk proces neergelegd.

In artikel 6 lid 3 EVRM zijn twee bepalingen opgenomen die van belang zijn voor de verdachte in een strafprocedure. Allereerst stelt artikel 6 lid 3 onder b EVRM dat een ieder dient te beschikken over de tijd en faciliteiten die nodig zijn ter voorbereiding van zijn verdediging. Daarnaast stelt artikel 6 lid 3 onder c EVRM dat een ieder zichzelf mag verdedigen, zich mag laten verdedigen door een zelfgekozen raadsman of, indien hij niet over de middelen beschikt zich mag laten verdedigen door een toegevoegde raadsman. Deze bepalingen komen sterk overeen met de bepalingen zoals neergelegd in artikel 14 van het IVBPR. Dit komt doordat zowel het IVBPR als het EVRM gebaseerd zijn op het UVRM.

Artikel 6 EVRM is echter alleen van toepassing als er sprake is van een ‘criminal charge’. Volgens het EHRM dient er onder een ‘criminal charge’ te worden verstaan de officiële mededeling dat iemand wordt verdacht van een overtreding of een andere maatregel waaruit blijkt dat op de betrokkene een verdenking rust die zijn inhoudelijke positie raakt.³⁵ Is er sprake van een ‘criminal charge’ dan heeft de verdachte recht op een eerlijk proces en dus recht op rechtsbijstand.

4.1.3 De nationale wet- en regelgeving

Het recht op rechtsbijstand door een raadsman is in het Nederlandse strafprocesrecht geregeld in artikel 28 Sv. Het uitgangspunt in het strafprocesrecht is dat een verdachte zichzelf mag verdedigen, maar in artikel 28 lid 1 Sv wordt gesteld dat een verdachte zich ook mag laten bijstaan door een gekozen of toegevoegde raadsman. Daarnaast stelt lid 2 dat indien de verdachte verzoekt bijgestaan te worden door een raadsman, hij zoveel mogelijk in de gelegenheid moet worden gesteld om zich met een raadsman in verbinding te stellen.

4.2 De wet- en regelgeving afgeleid van het Salduz-arrest

In de internationale en de nationale wet- en regelgeving zijn een aantal bepalingen opgenomen, die betrekking hebben op het recht op rechtsbijstand. Deze bepalingen zijn vrij ruim en niet specifiek toegespitst op het recht op rechtsbijstand voorafgaand aan de politieke verhoren. De regelingen omtrent het recht van een verdachte om voorafgaand aan het politieke verhoor een raadsman te raadplegen zijn tot stand gekomen na de uitspraak van het EHRM in de zaak Salduz versus Turkije en daaropvolgende zaken. Naar aanleiding van het Salduz-arrest, het arrest Panovits en de arresten van de Hoge Raad is duidelijk geworden dat in het Nederlandse strafprocesrecht behoefte bestaat aan verandering van de wet- en regelgeving. Deze verandering heeft plaatsgevonden door middel van de aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor. Deze aanwijzing is geldig tot 31 maart 2014, maar voldoet door de komst van nieuwe jurisprudentie en de conceptrichtlijn van het Europees Parlement en de Raad niet meer aan de Europese standaarden. Op dit moment legt het Ministerie van Veiligheid en Justitie een laatste hand aan een wetsvoorstel tot wijziging van het Wetboek van Strafvordering. Dit wetsvoorstel is in de zomer van 2011 in consultatie geweest en hangt samen met het voorstel tot een richtlijn

³⁵ Barkhuysen e.a. 2009, p. 26

van het Europees Parlement en de Raad. In deze paragraaf zullen de aanwijzing, het voorstel voor een richtlijn van het Europees Parlement en de Raad betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures en betreffende het recht op communicatie bij aanhouding en het conceptwetsvoorstel rechtsbijstand en politieverhoor aan bod komen.

4.2.1 De aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor

In de aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor zijn regels opgenomen over de verwezenlijking van het recht van de aangehouden verdachte om voorafgaand aan het politieke verhoor een raadsman te raadplegen. De Minister van Justitie, toentertijd mr. E.M.H. Hirsch Ballin, heeft in een brief van 15 april 2009 aangekondigd dat de bestaande wetgeving met betrekking tot het recht op rechtsbijstand moet worden aangevuld.³⁶ De aanwijzing is in afwachting van formele wetgeving opgesteld en voldoet aan de in de brief beoogde aanpassingen. In de aanwijzing zijn regels opgenomen die betrekking hebben op zowel volwassen als minderjarige verdachten.

De volwassen verdachten

In de aanwijzing wordt er een onderscheid gemaakt tussen A-, B- en C-zaken.³⁷ Op grond van dit onderscheid heeft een verdachte van een zwaarder delict meer rechten met betrekking tot het recht om voorafgaand aan het verhoor een raadsman te raadplegen dan een verdachte van een minder zwaar delict.³⁸ Bij A- en B-zaken wordt indien de verdachte daar behoefte aan heeft altijd een raadsman opgeroepen (zelfgekozen of toegevoegd). In tegenstelling tot de A- en B-zaken wordt een verdachte in een C-zaak in de gelegenheid gesteld telefonisch contact op te nemen met een raadsman. De verdachte krijgt maximaal twee maal de gelegenheid met een raadsman in contact te komen. Tijdens dit telefoongesprek kan er dan alsnog besloten worden dat de raadsman naar het politiebureau komt. Het onderscheid tussen A- B- en C-zaken komt ook tot uitdrukking door het feit dat bij A-zaken nooit afstand gedaan kan worden van het recht om een raadsman te raadplegen. In B- en C-zaken kan een verdachte wel afstand doen van dit recht. Daarnaast geldt dat iedere verdachte wordt gewezen op zijn recht om voorafgaand aan het eerste politieke verhoor een raadsman te raadplegen. Deze melding wordt altijd weergegeven in een proces-verbaal. Indien de verdachte afstand doet van het recht, wordt dit ook weergegeven in het proces-verbaal. Tot slot wordt aan de verdachte medegedeeld dat een raadsman raadplegen bij A- en B-zaken geen kosten met zich meebrengt en dat het raadplegen bij C-zaken voor eigen rekening komt.

De raadsman heeft na de melding van de Raad voor de Rechtsbijstand twee uur de tijd om naar het politiebureau te komen. De komst van de raadsman wordt afgewacht en er zal, behoudens noodgevallen, niet begonnen worden met het verhoor. Verdachten van A- en B-zaken kunnen ook zelf een raadsman kiezen. De politie dient de gekozen raadsman op de hoogte te stellen. Indien de raadsman aangeeft niet binnen twee uur op het politiebureau aanwezig te kunnen zijn, zal de politie direct een melding doen aan de piketcentrale. Als de zelfgekozen of toegevoegde raadsman op het bureau verschijnt, krijgen de raadsman en de verdachte een half uur de tijd om met elkaar te overleggen. Dit betekent dat de politie dus vanaf de melding aan de piketcentrale tot het gesprek met de raadsman maximaal twee en een half uur dient te wachten voor er begonnen kan worden met het eerste inhoudelijke verhoor, tenzij de officier van justitie in het kader van een noodgeval anders beslist.

³⁶ Kamerstukken II 2008/09, 31 700 nr. 117.

³⁷ In de aanwijzing wordt uitgelegd welke delicten er onder de categorieën A, B en C vallen

³⁸ Met verdachte wordt in deze paragraaf de aangehouden verdachte bedoeld

De minderjarige verdachten

Voor minderjarige verdachten gelden dezelfde rechten als voor volwassen verdachten. De aanwijzing geeft echter een aantal aanvullende rechten. Allereerst dient de politie de minderjarige verdachte erop te wijzen dat hij het recht heeft om een raadsman of een vertrouwenspersoon te raadplegen. Onder vertrouwenspersoon wordt in de aanwijzing een ouder, wettelijk vertegenwoordiger of andere vertrouwenspersoon bedoeld.

Daarnaast mag de raadsman of de vertrouwenspersoon bijstand verlenen tijdens het politieke verhoor. Dit geldt niet alleen voor het eerste politieke verhoor, maar voor alle verhoren. Hierbij wordt wel rekening gehouden met de leeftijd van de minderjarige verdachte. Ten tweede geldt dat de minderjarige verdachte in de leeftijd van twaalf tot en met vijftien jaren, verdacht van een delict waar voorlopige hechtenis is toegelaten, geen afstand kan doen van het recht om een raadsman of vertrouwenspersoon te raadplegen of bij het politieke verhoor aanwezig te laten zijn. Deze bepaling geldt, indien er sprake is van ernstige categorie A-zaken, ook voor zestien- en zeventienjarige verdachten.

Daarnaast kunnen de twaalf- tot en met vijftienjarigen alleen afstand doen van het recht op bijstand als ze worden verdacht van een C-zaak. De zestien- en zeventienjarige verdachten kunnen zowel bij B- als bij C-zaken afstand doen van het recht. Tot slot wordt aan de minderjarige verdachte medegedeeld dat verhoorbijstand van een raadsman bij A- en B-zaken geen kosten met zich meebrengt en dat het bij C-zaken voor eigen rekening komt.

De rol van de raadsman en de vertrouwenspersoon bij het politieke verhoor

Indien een raadsman door de minderjarige verdachte wordt gevraagd bij het politieke verhoor aanwezig te zijn, dient hij zich terughoudend op te stellen. De raadsman is bij het verhoor aanwezig om ervoor te zorgen dat er geen ongeoorloofde druk op de verdachte wordt gelegd. Daarnaast zorgt de raadsman ervoor dat de minderjarige verdachte de vragen van de politie begrijpt. Indien er een vertrouwenspersoon bij het politieke verhoor aanwezig is, mag de vertrouwenspersoon geen contact maken met de minderjarige verdachte en het verhoor niet onderbreken.

Bijzondere gevallen voor zowel minderjarige als volwassen verdachten

De aanwijzing geeft ook een aantal regels die betrekking hebben op bijzondere gevallen. Zo staat in de aanwijzing beschreven dat indien een verdachte wordt uitgenodigd op het bureau, hij op eigen initiatief en voor eigen kosten een raadsman kan raadplegen. Daarnaast hoeft er niet gewacht te worden op een raadsman als het bijvoorbeeld gaat om een gijzeling, ontvoering of andere levensbedreigende situaties. Tot slot zijn er bepalingen opgenomen omtrent de spontaan verklarende verdachte, nieuwe verdenkingen tijdens een verhoor en een verdachte die afstand doet en hier later op terug wil komen.

4.2.2 Voorstel voor een richtlijn op Europees niveau

De Europese Commissie heeft op 8 juni 2011 een voorstel ingediend voor een richtlijn ter versterking van de procedurele rechten van verdachten in strafprocedures.³⁹ In het voorstel voor de richtlijn zijn minimumvoorschriften vastgesteld. Deze minimumvoorschriften hebben onder andere betrekking op het recht op toegang tot een raadsman in strafprocedures. In de richtlijn staat dat de lidstaten ervoor moeten zorgen dat een verdachte zonder vertraging recht op toegang heeft tot een raadsman voor de politieke verhoren. In de richtlijn zijn de volgende belangrijke bepalingen opgenomen:

1. de richtlijnen gelden voor een ieder die door de justitiële autoriteiten als verdachte wordt aangemerkt;
2. de verdachte heeft het recht om tijdens de politieke verhoren bijgestaan te worden door een raadsman;
3. de raadsman die de politieke verhoren bijstaat heeft tijdens deze verhoren een actieve rol;

³⁹ COM 2011 326

4. Het doen van afstand van het recht op rechtsbijstand is alleen mogelijk indien de verdachte door zijn raadsman is gewezen op de consequenties.

De richtlijn verschilt aanzienlijk van de aanwijzing. Allereerst wordt er in de richtlijn geen onderscheid gemaakt tussen een aangehouden verdachte en een niet-aangehouden verdachte. Daarnaast wordt er in de richtlijn ook geen rekening gehouden met de ernst van de feiten. Rechtsbijstand geldt namelijk op grond van de richtlijn voor een ieder die als verdachte wordt aangemerkt. Tot slot heeft iedere verdachte het recht om tijdens de politieke verhoren bijgestaan te worden door een raadsman en heeft deze raadsman tijdens de politieke verhoren een actieve rol.

4.2.3 *Wetsvoorstel rechtsbijstand en politieverhoor*

Met de komst van het wetsvoorstel rechtsbijstand en politieverhoor wordt het Wetboek van Strafvordering gewijzigd.⁴⁰ Daarnaast worden er in het Wetboek van Strafvordering nieuwe bepalingen opgenomen. Op grond van het wetsvoorstel worden de volgende bepalingen in het Wetboek van Strafvordering met betrekking tot het recht op bijstand door een raadsman aangevuld of gewijzigd.

Informatieplicht

Allereerst worden er aanvullende bepalingen met betrekking tot de informatieplicht opgenomen. Na artikel 27a Sv worden de artikelen 27b en 27 c ingevoegd. In deze artikelen is geregeld dat bij staande houding of bij aanhouding aan de verdachte wordt medegedeeld van welk feit hij wordt verdacht.⁴¹ Dit geldt ook in het geval een verdachte telefonisch wordt verhoord of indien hij wordt uitgenodigd op het politiebureau. Indien de verdachte wordt uitgenodigd op het bureau wordt hij ook in kennis gesteld van zijn rechten. De rechten van een aangehouden verdachte zijn vastgesteld in artikel 27d. In dit artikel wordt gesteld dat de aangehouden verdachte voorafgaand aan het eerste politieke verhoor zowel mondeling als schriftelijk wordt gewezen op zijn rechten.

Contacten raadsman en verdachte

Ten tweede wordt na artikel 28 Sv, de artikelen 28a en 28 b ingevoegd. Artikel 28a gaat over het contact tussen een raadsman en een verdachte. Op grond van dit artikel mag de raadsman voorafgaand aan het eerste politieke verhoor een half uur met de verdachte overleggen. Daarnaast wordt gesteld dat de verdachte zo veel mogelijk in de gelegenheid wordt gesteld om zich met een raadsman in verbinding te stellen. In het artikel is ook geregeld dat de verdachte afstand kan doen van zijn recht om voorafgaand aan het politieke verhoor een raadsman te raadplegen. Indien de verdachte wordt verdacht van een feit waar een gevangenisstraf van zes jaar of meer opstaat, kan de verdachte alleen afstand doen van dit recht als hij door zijn raadsman is gewezen op de consequenties.

Aanwezigheid raadsman bij het politieke verhoor

In artikel 28b is het recht van een verdachte om bijgestaan te worden tijdens het eerste politieke verhoor neergelegd. Op grond van dit artikel kan een raadsman op verzoek van de verdachte het politieke verhoor bijwonen, maar het moet dan wel gaan om een feit waar een gevangenisstraf opstaat van zes jaar of meer.

De kosten

Over de kosten van de rechtsbijstand is in het wetsvoorstel niets geregeld. De kosten worden echter wel in de memorie van toelichting besproken.⁴² In deze memorie wordt

⁴⁰ Concept wetsvoorstel rechtsbijstand en politieverhoor, *wijziging van het Wetboek van Strafvordering tot aanvulling van de regeling van het politieverhoor van de verdachte, diens aanhouding en voorgeleiding aan de officier van justitie, de invezekeringstelling en het recht op rechtsbijstand in het strafproces*, 15 april 2011.

⁴¹ Met verdachte wordt in deze paragraaf de aangehouden verdachte bedoeld

⁴² Concept memorie van toelichting wetsvoorstel rechtsbijstand en politieverhoor, regeling ministerie van Veiligheid en Justitie, 18 april 2011.

gesteld dat de verdachte die verdacht wordt van een feit waar geen voorlopige hechtenis voor is toegelaten zelf het initiatief moet nemen een raadsman te raadplegen. De politie hoeft dus geen melding te doen aan de Raad voor de Rechtsbijstand en de kosten komen niet in aanmerking voor de gefinancierde rechtsbijstand. Verdachten die worden verdacht van een feit waar wel voorlopige hechtenis voor is toegelaten, komen in aanmerking voor de gefinancierde rechtsbijstand.

Aanwijzing raadsman minderjarige verdachte

De bepalingen omtrent het recht op rechtsbijstand van een minderjarige verdachte zullen eveneens gewijzigd worden. Op grond van artikel 489 Sv deelt de (hulp)officier van justitie aan de verdachte mee dat hij recht heeft op bijstand voorafgaand aan en ook tijdens de politieke verhoren. Daarnaast worden de ouders of de voogd op de hoogte gesteld van de aanhouding.

Rechtsbijstand aan minderjarige verdachte

In artikel 490 Sv is beschreven dat op verzoek van de minderjarige verdachte de raadsman het verhoor mag bijwonen. Van dit recht kan alleen worden afgeweken, indien het belang van het onderzoek dan in het geding komt. Daarnaast is in het artikel beschreven dat indien de officier van justitie door middel van een strafbeschikking de zaak afdoet en er een taakstraf van meer dan 32 uur of een geldboete hoger dan 200 euro wordt opgelegd, de verdachte zal worden gehoord. In de oproeping om ten parkette te verschijnen zal aan de verdachte worden meegedeeld dat hij zich kan laten bijstaan door een raadsman.

Opvallend aan het wetsvoorstel is dat er weinig verschillen zijn met de aanwijzing. In het wetsvoorstel wordt nog steeds onderscheid gemaakt tussen de zware en minder zware delicten. Daarnaast gelden de bepalingen met betrekking tot het recht om voorafgaand aan en waar mogelijk ook tijdens het politieke verhoor bijgestaan te worden door een raadsman alleen voor de aangehouden verdachte. Het wetsvoorstel verschilt echter met betrekking tot het recht op bijstand door een vertrouwenspersoon wel van de aanwijzing. In het wetsvoorstel is namelijk geen bepaling opgenomen die stelt dat een minderjarige verdachte ook door een vertrouwenspersoon bijgestaan mag worden.

De Europese richtlijn verschilt daarentegen wel op aanzienlijk veel gebieden van het wetsvoorstel. Allereerst wordt er in de richtlijn geen onderscheid gemaakt tussen aangehouden en niet aangehouden. Daarnaast wordt er in de richtlijn geen onderscheid gemaakt tussen de zware en de minder zware delicten. Tevens heeft de raadsman op grond van de richtlijn een actieve rol en op grond van de aanwijzing dient de raadsman een passieve rol aan te nemen tijdens de verhoren. Dit kan in de toekomst nog voor problemen gaan zorgen, aangezien de Europese regelgeving op grond van artikel 94 Grondwet boven het nationale recht staat.

4.3 Conclusie

Het recht op rechtsbijstand door een raadsman was voor het Salduz-arrest al in een aantal verdragen en wetten verankerd. Naar aanleiding van het Salduz-arrest en de daaropvolgende arresten is het recht op rechtsbijstand echter nader gespecificeerd. Deze specificaties zijn opgenomen in de aanwijzing, in het voorstel voor een Europese richtlijn en in het wetsvoorstel. In de aanwijzing worden regels gegeven omtrent het recht van een verdachte om voorafgaand aan en indien mogelijk tijdens de politieke verhoren bijgestaan te worden door een raadsman. Ook op Europees niveau is er na de publicatie van het Salduz-arrest niet stilgezet. Het Europees Parlement en de Raad hebben bij de Commissie een voorstel voor een richtlijn ingediend betreffende het recht op toegang tot een raadsman in strafprocedures. Deze richtlijn verschilt aanzienlijk van de aanwijzing. Op grond van deze richtlijn heeft namelijk een ieder die als verdachte aangemerkt wordt recht op bijstand door een raadsman voorafgaand aan en tijdens de politieke verhoren.

Niet alleen de aanwijzing, maar ook het wetsvoorstel verschilt erg van de richtlijn. In het wetsvoorstel wordt er net zoals in de aanwijzing onderscheid gemaakt tussen een aangehouden en een niet-aangehouden verdachte. Daarnaast wordt er in het wetsvoorstel een onderscheid gemaakt tussen zware en minder zware delicten. Deze verschillen zullen in de toekomst voor discussies gaan zorgen. Door deze discussie zal er wederom onduidelijkheid ontstaan over het recht van een verdachte om voorafgaand aan het politieke verhoor een raadsman te raadplegen. Geconcludeerd kan worden dat de aanwijzing, de richtlijn en het wetsvoorstel van elkaar verschillen en dat deze verschillen voor onduidelijkheid gaan zorgen. De aanwijzing, de richtlijn en het wetsvoorstel hebben echter ook iets gemeen. Ze bevatten namelijk alle drie belangen die zijn afgeleid van de rechtsnormen in het Salduz-arrest en de daaropvolgende arresten.

5. De knelpunten in de praktijk van de rechtshulpverlening

In voorgaande hoofdstukken is duidelijk geworden welke rechtsnormen er uit het Salduz-arrest en de daaropvolgende arresten voortvloeien, hoe deze rechtsnormen geïnterpreteerd worden en tot welke wet- en regelgeving het Salduz-arrest etc. heeft geleid. De verschillende interpretatiemogelijkheden van het Salduz-arrest en de daaropvolgende arresten en de wet- en regelgeving afgeleid van het Salduz-arrest hebben voor een aantal onduidelijkheden gezorgd. Deze onduidelijkheden hebben in de praktijk van de rechtshulpverlening tot knelpunten geleid. De knelpunten zijn aan het licht gebracht door middel van verschillende interviews en zullen in dit hoofdstuk worden weergegeven. Ter versterking zijn een aantal fragmenten van de interviews in dit hoofdstuk verwerkt.

5.1 De niet-aangehouden verdachte

In de aanwijzing is geregeld dat alleen een aangehouden verdachte het recht heeft voorafgaand aan het politiële verhoor kosteloos een raadsman te raadplegen. Een uitgenodigde verdachte dient namelijk op eigen initiatief en voor eigen kosten een raadsman te raadplegen. Deze bepaling leidt in de praktijk van de rechtshulpverlening tot een knelpunt. Het raadplegen van een raadsman zorgt in praktijk soms voor vertraging, omdat er een kans bestaat dat de politie twee en een half uur dient te wachten voordat er met een verhoor gestart kan worden. In de praktijk van de rechtshulpverlening is het vermoeden ontstaan dat de politie ter voorkoming van deze vertraging een verdachte niet gaat aanhouden, maar welwillend uitnodigt. De politie gebruikt hiervoor een aantal methoden zoals het uitnodigen op straat, het telefonisch uitnodigen en het uitnodigen per brief.

‘Inhoudelijk is het wel interessant dat volgens mij de politie het niet zo fijn vindt dat dit recht nu bestaat. Zij zitten daar volgens mij ook niet op te wachten dat er op die manier onnodig een vertraging ontstaat. Je krijgt dan situaties dat de politie al dan niet bewust niet de juiste informatie geeft aan de verdachte.’

Bijlage V interview mr. van Wijk

Van dit knelpunt zou echter geen sprake zijn indien de politie de verdachte goed op zijn rechten wijst. De politie zou bijvoorbeeld kunnen zeggen dat de verdachte op eigen initiatief een raadsman kan raadplegen. Daarnaast zou de politie aan de verdachte mee kunnen delen dat het raadplegen van een raadsman voor eigen kosten komt, maar dat de verdachte op basis van zijn inkomen misschien in aanmerking komt voor gefinancierde rechtsbijstand. Door middel van de interviews is echter duidelijk geworden dat de verdachte niet altijd even goed op zijn rechten wordt gewezen. Ter verduidelijking worden er een aantal voorbeelden gegeven.

5.1.1 Het vrijwillig meegaan naar het politiebureau

In het interview met strafrechtadvocate mevrouw Hendriks kwam naar voren dat zij ooit een zaak heeft gehad waarin een verdachte op vrijwillige basis mee naar het politiebureau ging en daar een belastende verklaring afgelegde.

‘In deze zaak was een vechtpartij. Het ging om een minderjarige jongen. De politie kwam er aan en vroeg of deze verdachte mee naar het politiebureau wilde. Deze verdachte was echter niet aangehouden en ik denk dat dit voor veel verdachten niet duidelijk is dat je op dat moment niet bent aangehouden en dus niet verplicht bent mee te gaan. Er was echter een bepaalde druk bij die verdachte en hij is toen mee naar het politiebureau gegaan en heeft daar een ongunstige verklaring afgelegd.’

Bijlage III interview mr. Hendriks

In de ogen van mevrouw Hendriks is het niet aanhouden van een verdachte maar het uitnodigen van een verdachte een knelpunt, omdat de verdachte niet weet dat op het moment dat hij door een politieagent wordt gevraagd mee te gaan naar het politiebureau, dit gelijk wordt gesteld met een uitnodiging en hij dus niet verplicht is om mee te gaan. Daarnaast weet de verdachte vaak niet dat indien hij vrijwillig mee gaat naar het politiebureau zijn recht op het kosteloos raadplegen van een raadsman vervalst.

5.1.2 De uitnodiging per brief

Een andere veel gebruikte methode door de politie is een verdachte uitnodigen per brief. Deze methode is ook genoemd in het interview met strafrechter mr. Damen.

‘Wat er wel gebeurt, is dat een verdachte niet wordt aangehouden maar wordt uitgenodigd.’

Bijlage I interview mr. Damen

Het uitnodigen van een verdachte per brief is op zich toegestaan. In een brief zou een verdachte goed op zijn rechten gewezen kunnen worden. Echter is dit niet altijd het geval.

‘Daarnaast is de uitnodigingsbrief om naar het politiebureau te komen niet duidelijk genoeg. Een verdachte weet zo niet wat zijn rechten zijn.’

Bijlage III interview mr. Hendriks

‘Bij de ene uitnodiging staat dat je recht hebt op contact met een advocaat. Het komt ook ooit voor dat dit er niet in staat. Ik vindt dat iedere verdachte in de brief gewezen moet worden op zijn recht om een advocaat te raadplegen. De verdachte moet dus veel beter op de hoogte worden gesteld over zijn recht en op de uitoefening van dit recht.’

Bijlage III interview mr. Hendriks

Vaak staat er in een brief dat een verdachte op eigen kosten een raadsman kan raadplegen. Bij de Nederlandse bevolking bestaat echter nog steeds het idee dat het raadplegen van een raadsman ontzettend veel geld kost. Een verdachte ziet daar dan vaak van af. Wat de verdachte niet weet is dat hij misschien in aanmerking komt voor gesubsidieerde rechtsbijstand.

Al met al kan het niet aanhouden, maar het uitnodigen van een verdachte als knelpunt gekwalificeerd worden, omdat de verdachte daardoor geen recht heeft op het kosteloos raadplegen van een raadsman en niet goed op zijn rechten wordt gewezen.

5.2 De raadsman of de vertrouwenspersoon

Op grond van de aanwijzing kan een minderjarige verdachte tijdens het politieke verhoor bijgestaan worden door een raadsman of een vertrouwenspersoon. Deze bepaling leidt in de praktijk van de rechtshulpverlening tot knelpunten. Beschikt een vertrouwenspersoon namelijk over genoeg juridische kennis om tijdens een verhoor bijvoorbeeld te waken voor een ongeoorloofde druk? Andersom, kan een raadsman de minderjarige voldoende morele steun bieden, zodat de verdachte zich prettig voelt tijdens politieke verhoren? De minderjarige verdachte staat op dat moment voor een moeilijke keuze. Is dit wel een keuze die de minderjarige op dat moment kan maken? Gevoelsmatig is het verstandig een vertrouwenspersoon bij een verhoor aanwezig te laten zijn, maar een vertrouwenspersoon beschikt vaak niet over juridische kennis.

‘Ik denk dat een vertrouwenspersoon niets toevoegt, niets kan en dus geen meerwaarde heeft. Ik zal een minderjarige altijd adviseren bijgestaan te worden door een advocaat.’

Bijlage IV interview mr. Swinkels

Deze keuze is echter niet alleen lastig voor de minderjarige verdachte, maar ook voor de ouder van de minderjarige verdachte. Het is namelijk begrijpelijk dat een ouder graag bij het verhoor aanwezig wil zijn. De ouder wil weten waar haar kind van verdacht wordt en wil morele steun bieden. Hierdoor kiest een ouder er vaak voor zelf mee te gaan naar het verhoor en geen raadsman te raadplegen. Een goed voorbeeld is de zaak Daan de V./Om. De moeder van de verdachte ging met de verdachte mee naar het verhoor. Zij vertelde later in gesprekken met de raadsman dat ze de indruk kreeg dat haar zoon niet als getuige, maar als verdachte werd gehoord. De raadsman had tijdens het verhoor aan de bel kunnen trekken door Daan bijvoorbeeld apart te nemen en hem erop te wijzen dat hij nu als verdachte wordt gehoord. Het is voor een minderjarige en een ouder moeilijk in te schatten of het noodzakelijk is om een raadsman in te schakelen. De keuze tussen of een raadsman of een vertrouwenspersoon wordt in de praktijk dan ook als knelpunt bestempeld, omdat de keuze ten eerste moeilijk te maken is en ten tweede juridisch gezien niet altijd de beste keuze is.

5.3 De ondergeschikte rol van de raadsman bij de politieke verhoren

Op grond van de aanwijzing heeft alleen de minderjarige verdachte het recht om tijdens politieke verhoren bijgestaan te worden door een raadsman. Deze ontwikkeling wordt in de praktijk van de rechtshulpverlening als ‘goed’ bestempeld, maar toch is er een kanttekening. De raadsman heeft tijdens deze verhoren namelijk een ondergeschikte rol.

‘Ik moet dan achter in het kamertje gaan zitten en ik mag geen contact hebben met mijn cliënt.’

Bijlage III interview mr. Hendriks

Deze ondergeschikte rol wordt in de praktijk van de rechtshulpverlening als knelpunt gezien. De raadsman mag de voortgang van het verhoor niet verstoren. Hij wordt vaak achter de verdachte geplaatst en kan dus geen oogcontact maken. Daarnaast mag hij geen vragen stellen tijdens het verhoor. De rechtshulpverlening is van mening dat door deze passieve rol de belangen van een verdachte niet goed behartigd kunnen worden. Een voorbeeld, waaruit blijkt dat een actievere rol van een raadsman gewenst is kwam naar voren in het interview met strafrechtadvocate mr. Swinkels.

‘Laatst had ik wel een zaak van een minderjarige waar ik zag dat de rechercheurs non verbaal tegenover hem gingen zitten en hem aankeken en zeiden jij maakt dus gebruik van je zwijgrecht. Dit waar ik bij zat, moet je nagaan wat er gebeurt als ik er niet bij zit. De rechercheurs deden toen echt vervelend en toen heb ik wel gezegd van hij maakt gewoon gebruik van zijn zwijgrecht. Dit geeft wel aan dat rechercheurs het zwijgen niet de meest bevredigende uitkomst van het verhoor vinden.’

Bijlage IV interview mr. Swinkels

Tijdens dit verhoor heeft mevrouw Swinkels in kunnen grijpen. Het lijkt erop dat de politieagenten het toestonden dat mevrouw Swinkels een actievere rol innam. Later in dit hoofdstuk zal uitgelegd worden dat de actievere rol van een raadsman niet altijd getolereerd wordt. De ondergeschikte rol van een raadsman tijdens de politieke verhoren leidt dus tot knelpunten, omdat de belangen van een verdachte door de ondergeschikte rol niet optimaal behartigd kunnen worden.

5.4 De logistiek

Een ander onderdeel dat door de rechtshulpverlening als knelpunt wordt ervaren is de logistiek. Op grond van de aanwijzing heeft een raadsman twee uur de tijd om naar het politiebureau komen. Deze beperkte tijd leidt in de praktijk tot een aantal knelpunten.

‘Puur logistiek kan het soms wel lastig zijn als je meerdere cliënten hebt en die allemaal op dezelfde dag worden aangehouden. Je hebt dan niet genoeg tijd om naar het politiebureau te komen.’

Bijlage V interview mr. Van Wijk

Ten eerste is het voor een raadsman niet altijd haalbaar om binnen twee uur op het politiebureau te zijn. Dit kan bijvoorbeeld voorkomen indien een raadsman meerdere piketmeldingen krijgt. De raadsman krijgt dan de gelegenheid om telefonisch contact op te nemen met zijn cliënt. De rechtshulpverlening vindt dit echter geen goede methode, omdat je dan geen vertrouwensband met je cliënt opbouwt.

Ten tweede werkt de tijdslimiet van twee uur ook ooit in het nadeel van een verdachte.

‘Met praktische problemen bedoel ik dat verdachten langer vast blijven zitten, omdat er een advocaat ingeschakeld moet worden. Sommige verdachten zouden echter zonder advocaat al bij wijze binnen een uur buiten staan, maar nu zeggen ze ik wil een advocaat spreken.’

Bijlage III interview mr. Hendriks

Het recht van een verdachte om een raadsman te raadplegen werkt vaak in het voordeel van een verdachte. De verdachte wordt door de raadsman op zijn rechten gewezen en wordt geïnformeerd over wat hem te wachten staat. Er zijn echter situaties te bedenken, waarin een verdachte zo snel mogelijk naar huis wil maar toch ervoor kiest een raadsman te raadplegen. Dit kan zich voordoen als een verdachte bijvoorbeeld op heterdaad is aangehouden of de intentie heeft om tijdens de verhoren alles te bekennen. Het langer vastzitten van een verdachte wordt daarom ook door de rechtshulpverlening ook als knelpunt gezien.

‘Het is natuurlijk ook een praktisch probleem. Je moet je voorstellen dat je als advocaat binnen twee uur op het politiebureau moet zijn en als verdachte ben je dan aan het wachten. Je wilt als verdachte natuurlijk zo snel mogelijk weg zijn, want het is niet fijn om op het politiebureau te zitten. Iedere minuut is een minuut teveel.’

Bijlage IV interview mr. Swinkels

De tijdslimiet leidt tot nu toe al tot twee knelpunten. Allereerst wordt het door de rechtshulpverlening als knelpunt ervaren, omdat zij niet genoeg tijd hebben om naar het politiebureau te gaan en de cliënt dan niet van goede rechtshulpverlening kunnen voorzien. Anderzijds wordt het als knelpunt ervaren, omdat de verdachte door de tijdslimiet de kans loopt langer vast te zitten.

Tot slot is er met betrekking tot de logistiek nog een derde knelpunt door middel van de interviews aan het licht gebracht. Niet alleen de rechtshulpverlening en de verdachte ondervinden last van de tijdslimiet, maar ook voor de politie komt het niet altijd even goed uit. De politie moet namelijk langer wachten voordat ze met de verhoren kunnen beginnen. Vaak wordt de verdachte hier de dupe van. De politie gebruikt de tijdslimiet om een bepaalde druk op de verdachte uit te oefenen, zodat de verdachte misschien afstand doet van zijn recht om een raadsman te raadplegen.

‘En mijn ervaring is toch dat de politie soms wat druk uitoefent. Ze zeggen bijvoorbeeld als je een advocaat laat komen gaat het langer duren.’

Bijlage III interview mr. Hendriks

De logistieke problemen leiden in de praktijk dus tot drie knelpunten. Allereerst kan het voorkomen dat een raadsman niet binnen de tijdslimiet op het politiebureau kan verschijnen, waardoor de rechten van een verdachte niet optimaal behartigd kunnen worden. Daarnaast werkt de tijdslimiet soms ook voor een verdachte in zijn nadeel, omdat de verdachte de kans loopt langer vast te zitten. Tot slot bestaat het vermoeden dat de politie de tijdslimiet gebruikt als drukmiddel tegen een verdachte om er zo voor te zorgen dat de verdachte afstand doet van zijn recht om een raadsman te raadplegen.

5.5 De onwetendheid bij de politie

De praktijk van de rechtshulpverlening bestempeld de onwetendheid van de politie toch wel als het grootste knelpunt in het kader van de Salduz-problematiek.

‘Daarnaast is iedere politieagent anders en wordt er ook vaak verschillend gehandeld. Mijn inziens ligt het grootste deel van het probleem ook bij de politie. Doordat de politie niet precies weet hoe het werkt ontstaan er knelpunten.’

Bijlage IV interview mr. Swinkels

In deze paragraaf zullen voorbeelden worden gegeven van hoe de onwetendheid van de politie in de praktijk tot uitdrukking komt. Er zal gebruik worden gemaakt van de interviews, maar ook van eigen bevindingen van een politieel verdachtenverhoor.

5.5.1 Het verschillend handelen door de politie

Tijdens de interviews komt vaak naar voren dat niet iedere politieagent hetzelfde is. Er wordt door de politie op veel verschillende manieren gehandeld.

‘Soms mag ik ook tussen de verhoren door met mijn cliënten overleggen, maar het ligt er wel aan wie je als verhoorkoppel hebt.’

Bijlage IV interview mr. Swinkels

Mevrouw Swinkels geeft in het interview aan dat haar soms de gelegenheid wordt geboden om tussen het verhoor door te overleggen met haar cliënt. Zij geeft ook aan dat het per verhoorkoppel kan verschillen. In het kader van deze scriptie is er op woensdag 17 april 2013 een minderjarig verdachtenverhoor bijgewoond. De minderjarige verdacht werd verdacht van opzettelijke brandstichting. De eerste paar vragen van het verhoor gingen dan ook over de brandstichting. Naar mate het verhoor vorderde ging het over andere feiten, zoals het leegspuiten van brandflessen. De raadsman wilde naar aanleiding van deze nieuwe feiten overleggen met zijn cliënt. De politie gaf hem echter niet de gelegenheid om te overleggen.

De rechtshulpverlening is van mening dat het verschillend handelen van de politie is ontstaan doordat de politie de aanwijzing rechtsbijstand niet goed beheerst en niet goed op de hoogte is van de rechten van een verdachte. Er is dus sprake van onwetendheid bij de politie.

5.5.2 De verdachte en zijn rechten

De onwetendheid van de politie komt ook tot uitdrukking in de taak van de politie om een verdachte op zijn rechten te wijzen. Deze taak voert de politie namelijk niet altijd even consequent uit.

‘Verdachten worden ook niet goed gewezen op hun rechten. Ik heb ooit meegemaakt dat een verdachte op het politiebureau een verklaring af moest komen leggen. Deze verdachte vertelde vervolgens een kwartier zijn verhaal en toen zei de politie van we gaan nu beginnen met het verhoor en je bent niet verplicht tot antwoorden. Die verdachte werd dus niet op tijd op zijn rechten gewezen en legde daardoor al een hele verklaring af.’

Bijlage III interview mr. Hendriks

Mevrouw Hendriks noemde in het interview het hierboven beschreven voorbeeld. In dit voorbeeld heeft de politie de aanwijzing niet goed toegepast. Op grond van de aanwijzing is hier namelijk sprake van een spontaan verklarende verdachte. Indien de politie te maken heeft met een spontaan verklarende verdachte moeten zij zich onthouden van het stellen van vragen. Daarnaast dient de politie de verdachte de cautie te geven.

Een voorbeeld waarin ook naar voren komt dat de politie niet goed op de hoogte is van de inhoud van de aanwijzing komt tot uitdrukking in het feit dat er soms al met de verhoren wordt gestart zonder dat de verdachte met zijn raadsman heeft gesproken. Daarnaast heeft mevrouw Swinkels ooit meegemaakt dat een verdachte bij een nieuwe verdenking niet opnieuw op zijn rechten werd gewezen.

‘Daarnaast begint de politie ook vaak al met verhoren zonder dat de verdachte zijn advocaat heeft geraadpleegd. Ik vind dat dit echt niet kan.’

Bijlage III interview mr. Hendriks

‘Ik heb nu een jongen die wordt verdacht van een poging roofoverval en op het moment dat ze zijn huis gingen doorzoeken is er een hennepkwekerij gevonden. Ik heb ook tegen die jongen gezegd dat op het moment ze over die hennepkwekerij beginnen er sprake is van een nieuw strafbaar feit en hij het recht heeft om met mij te overleggen. Ik heb niets van hem gehoord en ik hoor later van hem dat hij dus over de hennepkwekerij gehoord is. Daarna las ik in het dossier dat hij tot drie keer toe heeft gezegd dat hij mij wilde spreken. Dat is dus wel een punt voor mij. Als de zitting begint zal ik ook gaan roepen dat alles wat hij gezegd heeft over de hennepkwekerij niet mee mag worden genomen als bewijs. Het wordt dus een knelpunt op het moment dat de politie niet weet dat een verdachte bij een nieuw strafbaar feit zijn advocaat mag raadplegen.’

Bijlage IV interview mr. Swinkels

Al met al ontstaat er op grond van de hiervoor genoemde voorbeelden het vermoeden dat de politie niet goed op de hoogte is van de aanwijzing en de rechten van een verdachte. Er is dus sprake van onwetendheid bij de politie. Deze onwetendheid kan als knelpunt gekwalificeerd worden omdat het zorgt voor onduidelijkheid bij zowel de raadsman als bij de verdachte.

5.6 Conclusie

Geconcludeerd kan worden dat er in de praktijk van de rechtshulpverlening een aantal knelpunten zijn ontstaan. Deze knelpunten zijn ontstaan door de verschillende interpretatiemogelijkheden van het Salduz-arrest en de daaropvolgende arresten en door de wet- en regelgeving afgeleid van het Salduz-arrest. Het grootste knelpunt waar de rechtshulpverlening in de praktijk mee te maken heeft is dat de politie niet goed op de hoogte is van de rechten van een verdachte en de inhoud van de aanwijzing. Een verdachte wordt bijvoorbeeld niet of niet goed op zijn rechten gewezen. Daarnaast zorgen nog een aantal bepalingen van de aanwijzing voor knelpunten. Allereerst is er in de aanwijzing een bepaling opgenomen die alleen de aangehouden verdachte het recht geeft om een raadsman voorafgaand aan het politieke verhoor te raadplegen. Het brengt echter onnodige vertraging met zich mee. Ter voorkoming van deze vertraging houdt de politie een verdachte niet aan, maar nodigt de politie een verdachte uit. Dit kan als een knelpunt gezien worden, omdat een uitgenodigde verdachte niet het recht heeft om voorafgaand aan het politieke verhoor kosteloos een raadsman te raadplegen. Ten tweede is er in de aanwijzing een bepaling opgenomen die stelt dat een raadsman binnen twee uur op het politiebureau dient te zijn. Deze bepaling leidt in de praktijk van de rechtshulpverlening ook tot knelpunten. Het lukt een raadsman bijvoorbeeld niet altijd om binnen twee uur aanwezig te zijn op politiebureau, waardoor de raadsman de verdachte niet van goede rechtsbijstand kan voorzien, de verdachte langer vast blijft zitten of de verdachte afstand doet van zijn recht. Ten derde heeft een minderjarige verdachte de keuze om of een raadsman of een vertrouwenspersoon het verhoor bij te laten wonen. Deze keuzemogelijkheid wordt door de rechtshulpverlening als knelpunt gezien. Het is namelijk moeilijk voor een minderjarige verdachte of ouder om deze keuze te maken. Tot slot wordt de ondergeschikte rol van een raadsman bij het politieke verhoor als knelpunt gezien, omdat de raadsman door deze rol de belangen van een cliënt niet optimaal kan behartigen.

6. De verbeteringen van de rechtshulpverlening

In het voorgaande hoofdstuk zijn de knelpunten in de praktijk van de rechtshulpverlening weergegeven. Deze knelpunten zijn ontstaan door de onduidelijkheden naar aanleiding van de verschillende interpretaties van het Salduz-arrest en de daaropvolgende arresten en de wet- en regelgeving afgeleid van het Salduz-arrest. In dit hoofdstuk zullen een aantal verbeteringen worden besproken, waardoor de knelpunten weergegeven in het vorige hoofdstuk verholpen kunnen worden en in de toekomst kunnen worden voorkomen. Deze verbeteringen hebben betrekking op zowel het aanpassen van de wet- en regelgeving als op praktische verbeteringen.

6.1 Rechtsbijstand voor aangehouden en uitgenodigde verdachten

In de vorige hoofdstukken is er al een aantal keer vermeld dat alleen de aangehouden verdachte het recht heeft om voorafgaand aan het politieke verhoor een raadsman te raadplegen. Een uitgenodigde verdachte dient namelijk op eigen initiatief en voor zijn eigen kosten een raadsman te raadplegen. In de richtlijn van de Europese Commissie en de Raad wordt er echter geen onderscheid gemaakt tussen een aangehouden en een niet-aangehouden verdachte. Indien deze richtlijn van kracht wordt, zal het wetsvoorstel aangepast dienen te worden. Er zijn in totaal twee voorargumenten voor het aanpassen van het wetsvoorstel. Allereerst zal door middel van deze aanpassing het wetsvoorstel voldoen aan de Europese regelgeving. Daarnaast zullen de knelpunten genoemd in paragraaf 5.1 verholpen kunnen worden, omdat de rechten van een verdachte door middel van deze aanpassing beter gewaarborgd zijn. Op grond van het nu geldende recht kan het voorkomen dat een verdachte niet wordt aangehouden, maar door middel van een brief wordt uitgenodigd. De verdachte wordt in deze brief niet altijd even goed op zijn rechten gewezen. Indien het wetsvoorstel wordt aangepast heeft de uitgenodigde verdachte het recht om voorafgaand aan het politieke verhoor een raadsman te raadplegen. Deze raadsman kan dan de uitgenodigde verdachte op zijn rechten wijzen en het procesverloop bespreken. Hetzelfde geldt voor de verdachte die op straat wordt uitgenodigd of vrijwillig meegaat naar het politiebureau. Ook deze verdachte zal dan met een raadsman kunnen overleggen. Daarnaast zal de verdachte vaker gebruik maken van het raadplegen van een raadsman, omdat de verdachte de raadsman kosteloos kan raadplegen.

‘Het belangrijkste is dat iemand een reëel gesprek heeft gehad met een advocaat, die hem in algemene zin vertelt wat zijn rechten zijn.’

Bijlage I interview mr. Damen

Er zit echter ook een nadeel aan het aanpassen van de wetgeving. Indien in de toekomst ook de uitgenodigde verdachte het recht heeft om voorafgaand aan het politieke verhoor een raadsman te raadplegen zal de werkdruk bij de rechtshulpverlening gaan stijgen. In het vorige hoofdstuk is al uitgelegd dat er op het moment al knelpunten zijn ontstaan met betrekking tot de logistiek. Dit houdt in dat indien het wetsvoorstel aangepast gaat worden en iedere verdachte het recht heeft om voorafgaand aan het politieke verhoor een raadsman te raadplegen, ook de logistiek op een aantal punten verbeterd moet worden. Deze verbeteringen zullen later in dit hoofdstuk besproken worden.

6.2 De vertrouwenspersoon en/of de raadsman

In het vorige hoofdstuk is geconcludeerd dat het voor een minderjarige verdachte en de ouder van de verdachte bijna onmogelijk is om te kiezen tussen een raadsman of een vertrouwenspersoon. Een raadsman biedt namelijk niet dezelfde morele steun als een vertrouwenspersoon. Daarentegen is een vertrouwenspersoon vaak niet juridisch opgeleid. In de aanwijzing is geregeld dat een minderjarige dient te kiezen tussen een raadsman of een vertrouwenspersoon. In het nieuwe wetsvoorstel wordt er echter niet

meer gesproken over een vertrouwenspersoon. Het knelpunt is dus eigenlijk al opgelost. Uit de interviews komt echter naar voren dat het verstandig is een vertrouwenspersoon en/of een raadsman het verhoor bij te laten wonen.

‘De vertrouwenspersoon is er puur voor de ondersteuning en voor het juridische gedeelte zou er een advocaat bij moeten zijn. Een vertrouwenspersoon beschikt vaak toch niet over voldoende juridische kennis. Ik denk dat het voor de minderjarige verdachte dan ook gunstig zou zijn als zowel een vertrouwenspersoon als een advocaat bij de verhoren aanwezig mag zijn.’

Bijlage III interview mr. Hendriks

Het wetsvoorstel zodanig aanpassen dat zowel de raadsman als de vertrouwenspersoon bij de politieke verhoren aanwezig mag zijn biedt een aantal voordelen. Ten eerste is het knelpunt dan opgelost, omdat er geen keuze tussen beide hoeft te worden gemaakt. De en/of bepaling houdt namelijk in dat zowel de raadsman als de vertrouwenspersoon of een van hen bij het politieke verhoor aanwezig mag zijn. Ten tweede is het in sommige zaken denkbaar dat een verdachte graag zijn ouder bij de verhoren wil hebben en in sommige zaken geen behoefte heeft aan een raadsman.

‘Tot slot vind ik dat de minderjarige moet kunnen kiezen tussen of een raadsman of een vertrouwenspersoon of allebei. Ik kan me bijvoorbeeld goed indenken dat een minderjarige, die verdacht wordt van een zedendelict het fijn vindt dat zijn moeder en zijn raadsman bij het verhoor zijn. de raadsman voor het juridische en de ouder voor de verdachte zijn gevoel.’

Bijlage V interview mr. van Wijk

Strafrechtadvocaat de heer van Wijk geeft in het interview aan dat in bijvoorbeeld zedenzaken het fijn is voor de verdachte dat zowel de raadsman als de vertrouwenspersoon bij het politieke verhoor aanwezig is. De vertrouwenspersoon dus voor de morele steun en de raadsman voor het juridische gedeelte.

Daarentegen is het ook mogelijk dat een verdachte niet door een raadsman bijgestaan wil worden. Dit kan bijvoorbeeld voorkomen indien een minderjarige verdachte op heterdaad is aangehouden of indien de minderjarige verdachte de intentie heeft alles te bekennen. Het wachten op een raadsman kan voor de minderjarige verdachte nadelige gevolgen hebben, zoals het langer vast zitten.

Het is dus van belang dat de wet- en regelgeving op een zodanige wijze wordt aangepast dat de minderjarige verdachte kan kiezen om bijgestaan te worden door een raadsman en/of een vertrouwenspersoon.

6.3 Een actievere rol voor de raadsman bij de politieke verhoren

Het knelpunt dat in paragraaf 5.3 aan bod kwam is dat een raadsman tijdens het politieke verhoor van een minderjarige verdachte een ondergeschikte rol heeft. In het kader van het wetsvoorstel rechtsbijstand en politieverhoor heeft de Adviescommissie strafrecht een preadvies geschreven.⁴³ De Adviescommissie Strafrecht is van mening dat de raadsman een actievere rol tijdens de politieke verhoren dient te hebben. Een actieve raadsman kan namelijk door het stellen van vragen en het maken van opmerkingen eraan bijdragen dat een onderzoek in een andere richting wordt gestuurd. Daarmee wordt zowel het belang

⁴³ Adviescommissie Strafrecht 2011

van de waarheidsvinding als het belang van de verdachte gediend. Daarnaast zijn zij van mening dat de actieve raadsman het onderzoek niet belemmert, maar dat de actieve raadsman de zorgvuldigheid en de kwaliteit van het proces van waarheidsvinding verhoogt. De actieve raadsman kan namelijk voorkomen dat er valse bekentenissen worden afgelegd. Daarnaast kan de raadsman bijdragen aan het voorkomen van rechterlijke dwalingen.

Ter oplossing van het knelpunt genoemd in paragraaf 5.3 en ter verbetering van de rechtshulpverlening dient er in de wet- en regelgeving een bepaling opgenomen te worden dat een raadsman tijdens de politieke verhoren van minderjarige verdachte een actieve rol heeft. Door middel van deze bepalingen zullen de belangen van minderjarige verdachten beter behartigd kunnen worden.

6.4 De verbetering van de logistiek

In paragraaf 4.4 is geconcludeerd dat de logistiek tot drie knelpunten leidt. Allereerst is het voor een raadsman niet altijd haalbaar om binnen twee uur op het politiebureau te verschijnen. De raadsman en de verdachte krijgen dan de mogelijkheid om telefonisch te consulteren. De rechtshulpverlening vindt echter dat er door middel van het telefonisch consulteren geen goede rechtsbijstand verleend kan worden. Ten tweede werkt de tijdslimiet ook in het nadeel van de verdachte. Er bestaat namelijk een kans dat de verdachte langer vast zit. Tot slot gebruikt de politie de tijdslimiet voor het uitoefenen van druk op de verdachte, in de hoop dat de verdachte afstand doet van zijn recht om een raadsman te raadplegen. Door de tijdslimiet bestaat er dus ook een kans dat verdachten vaker afstand doen van het recht om een raadsman te raadplegen.

Deze knelpunten kunnen op twee manieren worden opgelost. Namelijk door er voor te zorgen dat er altijd een raadsman op het politiebureau aanwezig is. Daarnaast zou er gebruik kunnen worden gemaakt van een videoconsult.

6.4.1 Het stationeren van een raadsman op het politiebureau

Het stationeren van een raadsman op het politiebureau is de beste en waarschijnlijk voor de rechtshulpverlening ook de meest ingrijpende verbetering.

‘Het zou niet verkeerd zijn als er een advocaat op het politiebureau aanwezig is. Een piketdienst op het politiebureau. Ik denk dat het goed is, omdat er dan altijd een advocaat aanwezig is die de verdachte op zijn rechten kan wijzen en bijstand kan verlenen. Het heeft zijn voor en zijn tegens, maar ik denk dat het hier in de toekomst wel naartoe gaat.’

Bijlage III interview mr. Hendriks

Zoals mevrouw Hendriks al aangeeft heeft het stationeren van een raadsman op het politiebureau voor- en nadelen.

De voordelen

Indien er een raadsman op het politiebureau gestationeerd wordt heeft zowel de aangehouden als de uitgenodigde verdachte de kans om een raadsman te raadplegen. De raadsman kan de verdachte op zijn rechten wijzen en het procesverloop bespreken. Door deze aanpassing zal het recht van een verdachte om voorafgaand aan het politieke verhoor een raadsman te raadplegen dus beter gewaarborgd worden. Daarnaast is in paragraaf 5.4 uitgelegd dat er een kans bestaat dat de verdachte langer vast zit. Ook dit knelpunt wordt hiermee opgelost. De verdachte hoeft namelijk niet meer te wachten op de raadsman, die bijvoorbeeld meerdere piketmeldingen heeft of in de file staat. Met deze verbetering worden er twee vliegen in een klap geslagen. Allereerst kan deze verbetering

er voor zorgen dat het recht om voorafgaand aan het verhoor een raadsman te raadplegen voor zowel de aangehouden als de uitgenodigde verdachte gaat gelden. Daarnaast worden de rechten van een verdachte beter gewaarborgd. De verdachte kent zijn rechten, is op de hoogte van het procesverloop, blijft minder lang vast zitten en de verdachte zal minder vaak afstand doen van zijn recht om een raadsman te raadplegen.

‘Dan heeft iedere verdachte de kans om een raadsman te raadplegen en van dit recht zal dan ook sneller gebruik worden gemaakt. Daarnaast kan de politie dan geen tijdsdruk meer uitoefenen.’

Bijlage III interview mr. Hendriks

De nadelen

Er zitten echter ook een aantal nadelen aan het stationeren van een raadsman op het politiebureau. Het eerste nadeel dat door middel van de interviews naar voren is gekomen, is dat een verdachte het idee kan krijgen dat een raadsman bij justitie hoort. Dit zal de vertrouwensband tussen de raadsman en de verdachte niet ten goede komen.

‘Ik vind het ook een goede ontwikkeling dat een raadsman op het politiebureau wordt gestationeerd. Ik vind wel dat dan niet het idee moet ontstaan dat een raadsman voor justitie werkt. Dit moet de politie dan ook goed uitleggen aan de verdachte.’

Bijlage V interview mr. van Wijk

Dit is in principe goed op te lossen door de verdachte uit te leggen dat de raadsman onafhankelijk is en niet in dienst is van justitie. Het tweede nadeel heeft betrekking op het kostenaspect en is veel complexer. In deze scriptie zal hier kort op in worden gegaan. In de rechtshulpverlening zijn veel zelfstandige advocaten werkzaam. Deze advocaten runnen zelf een kantoor. Voor sommige advocaten is het met betrekking tot de werkdruk en de kosten niet mogelijk een hele dag piketdienst te draaien op het politiebureau. Het kan dus zijn dat er een tekort aan piketadvocaten ontstaat. Daarnaast zullen veel advocaten een basisvergoeding willen voor het draaien van een piketdienst. Er bestaat namelijk altijd een kans dat een advocaat de hele dag op het politiebureau is en dat er geen melding binnenkomt. Door de basisvergoeding kunnen de kosten voor de overheid flink oplopen en dat terwijl ze in deze tijden op een flink aantal aspecten aan het bezuinigen zijn.

Al met al zal door middel van het stationeren van een raadsman op het politiebureau de rechtshulp verbeterd worden. Zowel de aangehouden verdachten als de uitgenodigde verdachten hebben namelijk het recht en de gelegenheid om een raadsman te raadplegen. Daarnaast zullen de verdachten beter op de hoogte zijn van hun rechten en het verloop van het proces.

6.4.2 Het videoconsult

Indien het stationeren van een raadsman op het politiebureau bijvoorbeeld door het kostenaspect niet verwezenlijkt kan worden, biedt het videoconsult misschien oplossing. In het interview met recherche-officier de heer van der Meijden kwam naar voren dat het videoconsult door zowel de politie als de rechtshulpverlening als verbetering wordt gezien. Een videoconsult houdt in dat een verdachte in een aparte ruimte via een videoscherm een raadsman kan raadplegen. Het valt te vergelijken met het programma Skype, waar je elkaar kunt zien en horen. Het videoconsult zal de knelpunten met betrekking tot de logistiek gedeeltelijk oplossen.

‘Videoconsult, het is namelijk niet meer van deze tijd om mensen bij mensen te zetten. Het is van deze tijd om bijvoorbeeld social media te gebruiken. We zijn daarom in Rotterdam een pilot videoconsult gestart. We wachten dus niet meer tot de advocaat er is, maar we zetten een verdachte voor een videoscherm. We moeten er voor zorgen dat de advocaat alleen zit en dat de verdachte alleen zit, zodat hij vrij kan praten.’

Bijlage II interview mr. van der Meijden

Toch geniet het videoconsult niet de voorkeur. Het videoconsult kan door een verdachte ook als onprettig ervaren worden. Het is namelijk een onpersoonlijke benadering. Het is voor een raadsman moeilijker om een vertrouwensband met de verdachte te scheppen. Daarnaast is een gesprek tussen een raadsman en een verdachte vertrouwelijk.

‘Dat is een live verbinding. De videobeelden worden niet opgenomen. Het is geen verhoor het is een consult. De verhoren worden wel opgenomen.’

Bijlage II interview mr. van der Meijden

De heer van der Meijden geeft in het interview weliswaar aan dat de videobeelden niet opgeslagen worden, maar voor een raadsman is dit moeilijk te controleren. Tevens kan een raadsman er geen zorg voor dragen dat het gesprek tussen hem en zijn cliënt niet word afgeluisterd.

Al met al kunnen de knelpunten met betrekking tot de logistiek op twee manieren verholpen en voorkomen worden. De meest geschikte oplossing is het stationeren van een raadsman op het politiebureau. Als dit in de praktijk echter niet mogelijk blijkt te zijn kan er gebruik worden gemaakt van het videoconsult.

6.5 Cursussen en informatieavonden voor de politie

Door de rechtshulpverlening wordt de onwetendheid van de politie als grootste knelpunt bestempeld. Het is heel moeilijk om dit knelpunt tegen te gaan. Waar gewerkt wordt, worden namelijk fouten gemaakt. Wat wel kan bijdragen aan een goede rechtshulpverlening is het verplichten van cursussen en informatieavonden voor de politie.

‘Cursussen voor politie en hulpofficieren van justitie.’

Bijlage VI interview mr. Siebelt

De laatste jaren is er ontzettend veel veranderd met betrekking tot het recht van een verdachte om voorafgaand aan het politieke verhoor een raadsman te raadplegen. Het is daarom verklaarbaar dat er ook bij de politie onduidelijkheid is ontstaan. Met de komst van de richtlijn en de wijziging van het Wetboek van Strafrecht zal er opnieuw veel gaan veranderen. Het is daarom van belang dat de politie door middel van cursussen en informatieavonden goed op de hoogte wordt gesteld van de nieuwe ontwikkelingen.

6.6 Aanwezigheid raadsman bij politieke verhoren volwassen verdachten

Door de geïnterviewden werd de afwezigheid van een raadsman bij de politieke verhoren van een volwassen verdachte niet als knelpunt gezien, maar wel als verbeterpunt. Het werd niet als knelpunt gezien, omdat er door de politie niet altijd even moeilijk gedaan wordt over bijstand van een raadsman tijdens het politieke verhoor van een volwassen verdachte.

‘Ja dat vind ik wel. Ik moet daarbij wel zeggen dat ik bij de zaken waar mijn cliënt dit wilde. Ik door te overleggen met de politie en hulpofficier van justitie ook werd toegelaten door de politie. Het kost echter wat meer moeite, dan wanneer dit wettelijk vastgelegd wordt.’

Bijlage V interview mr. van Wijk

Het is echter noodzakelijk dat er een bepaling in de wet- en regelgeving wordt opgenomen die bepaalt dat een raadsman de mogelijkheid dient te krijgen om bij het politieke verhoor van een volwassen verdachte aanwezig te zijn. Het is in de praktijk niet onmogelijk, maar het kost wel extra tijd en moeite om het te bewerkstelligen. Het recht van een volwassen verdachte om tijdens de politieke verhoren bijgestaan te worden biedt een aantal voordelen.

‘Eigenlijk zou dat gewoon groter en breder uitgelegd worden. Iedere aangehouden verdachte zou eigenlijk het recht moet hebben op een advocaat voor het verhoor en bij het eerste inhoudelijke verhoor. Je kunt dan een verdachte op zijn gemak stellen, hem op zijn rechten wijzen en je kunt waarborgen dat de politie niet te ver gaat.’

‘Ik hoor heel vaak dat verdachte zeggen dat het een onprettig verhoor was. Als je daar als advocaat bij bent kun je daarvoor waken. Daarnaast komt het vaak voor dat er niet getypt wordt wat de verdachte zegt. Zinnen krijgen vaak een andere nuance. Als advocaat kan ik daar op letten en waar nodig verbeteren.’

Bijlage IV interview mr. Swinkels

Indien een raadsman tot de verhoren wordt toegelaten kan hij ervoor waken dat er geen ongeoorloofde druk op de verdachte wordt gelegd. Daarnaast kan de raadsman het proces-verbaal doorlezen alvorens de verdachte zijn handtekening zet. Doordat een raadsman bij de politieke verhoren aanwezig mag zijn worden de rechten van een verdachte beter gewaarborgd en wordt de rechtshulpverlening verbeterd.

6.7 Conclusie

In de voorgaande hoofdstukken is geconcludeerd dat er knelpunten zijn ontstaan door zowel de verschillende interpretaties van de normen genoemd in het Salduz-arrest en de daaropvolgende arresten als door de wet- en regelgeving afgeleid van het Salduz-arrest. Om deze knelpunten te verhelpen en in de toekomst te voorkomen dienen er een aantal verbeteringen plaats te vinden. Door deze verbeteringen zal de rechtshulpverlening verbeteren en zullen de rechten van verdachten beter gewaarborgd worden. Allereerst dient er een bepaling in de wet- en regelgeving opgenomen te worden, die het mogelijk maakt dat zowel de aangehouden verdachte als de uitnodigde verdachte het recht heeft om voorafgaand aan het politieke verhoor kosteloos een raadsman te raadplegen. Ten

tweede dient er in de wet- en regelgeving een bepaling opgenomen te worden, die ervoor zorgt dat zowel een raadsman als een vertrouwenspersoon bij de verhoren aanwezig mag zijn. Ten derde dient de logistiek verbeterd te worden. De rechten van een aangehouden en uitgenodigde verdachte kunnen namelijk alleen beter gewaarborgd worden als er de hele dag een raadsman op het politiebureau aanwezig is. Indien het stationeren van een raadsman op het politiebureau niet mogelijk is zou er gebruik gemaakt kunnen worden van een videoconsult. Ten vierde dienen er cursussen en informatieavonden voor de politie plaats te vinden, zodat zij op de hoogte zijn van de nieuwe ontwikkelingen omtrent de Salduz-wetgeving en de rechten van een verdachte beter gewaarborgd worden. Tot slot dient er ook bij een volwassen verdachte een raadsman toegelaten te worden tot de politiële verhoren. Daarnaast dient deze raadsman tijdens de politiële verhoren een actieve rol te hebben. Al met al zal de rechtshulpverlening door deze verbeteringen verbeterd worden.

7. Conclusies en aanbevelingen

In dit hoofdstuk wordt er een antwoord gegeven op de centrale vraag. De centrale vraag luidt als volgt: *‘Welke aanbevelingen ter verbetering van de rechtshulpverlening kunnen er gedaan worden gezien de knelpunten met betrekking tot de verschillende interpretaties van de norm zoals geformuleerd in het Salduz-arrest, de normen in de daaropvolgende arresten en de daaruit voortvloeiende wet- en regelgeving?’* Daarnaast worden er in dit hoofdstuk aanbevelingen gedaan ter verbetering van de rechtshulpverlening.

7.1 Conclusies

Het Salduz-arrest heeft in de loop der jaren voor veel onduidelijkheid gezorgd. Deze onduidelijkheid is ontstaan, doordat de normen uit het Salduz-arrest op vele verschillende manier geïnterpreteerd kunnen worden. Het EHRM heeft in de zaak Salduz versus Turkije bepaald dat een verdachte vanaf het eerste politieke verhoor recht heeft op toegang tot een raadsman. Dit recht kan beperkt worden indien deze beperking geen afbreuk doet aan de verdedigingsrechten van een verdachte. De verdedigingsrechten van een verdachte worden onherstelbaar aangetast als een verklaring wordt meegenomen voor het bewijs, terwijl de verdachte de verklaring heeft afgelegd zonder dat hij toegang heeft gehad tot een raadsman. De uitspraak van het EHRM in de zaak Salduz versus Turkije heeft in Nederland veel stof doen opwaaien. Na de uitspraak werd er in Nederland veel gediscussieerd over de reikwijdte van het arrest. De rechtsnormen in het arrest worden door verschillende personen op verschillende manieren geïnterpreteerd. Er bestaat bijvoorbeeld onduidelijkheid over of een verdachte nu alleen voorafgaand aan het eerste politieke verhoor, of ook tijdens het politieke verhoor recht heeft op bijstand door een raadsman. Daarnaast wordt er veel gediscussieerd over vanaf welk moment de verdachte toegang krijgt tot een raadsman, of dit recht alleen geldt voor minderjarige of ook voor volwassen verdachten en er wordt veel gediscussieerd over wanneer de verdachte rechtmatig afstand doet van zijn recht op het raadplegen van een raadsman.

Na het Salduz-arrest zijn er nog een aantal andere arresten van het EHRM en de Hoge Raad verschenen die betrekking hebben op recht van een verdachte op toegang tot een raadsman. Het betreft de arresten Panovits, Pishchalnikov, Brusco en een aantal arresten van de Hoge Raad.⁴⁴ In deze arresten zijn de rechtsnormen uit het Salduz-arrest nader geconcretiseerd. Op grond van deze arresten heeft alleen de aangehouden verdachte het recht op rechtsbijstand voorafgaand aan het politieke verhoor. Daarnaast heeft de minderjarige verdachte het recht om tijdens het politieke verhoor bijgestaan te worden door een raadsman. Tevens is nader geconcretiseerd, hoe en wanneer een aangehouden verdachte op dit recht gewezen moet worden, hoe er rechtmatig afstand gedaan kan worden van dit recht en wat de consequenties zijn indien een verdachte niet in de gelegenheid wordt gesteld om een raadsman te raadplegen of indien de afstandverklaring onrechtmatig is. De normen mogen dan wel nader geconcretiseerd zijn, maar tot op de dag van vandaag bestaat er nog steeds veel onduidelijkheid over de reikwijdte van het Salduz-arrest. Deze onduidelijkheid wordt wederom veroorzaakt doordat de normen uit de arresten op verschillende manieren geïnterpreteerd worden.

Naar aanleiding van het Salduz-arrest, de daaropvolgende arresten en de interpretatiemogelijkheden van deze arresten heeft de landelijke leiding van het Openbaar Ministerie de aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor opgesteld. In deze aanwijzing zijn de normen die voortvloeien uit het Salduz-arrest en de daaropvolgende arresten nader uitgewerkt. Deze aanwijzing heeft een geldigheidsduur tot 31 maart 2014. De kans is echter groot dat de aanwijzing deze datum niet gaat halen. De Europese Commissie en de Raad hebben namelijk een richtlijn opgesteld. In deze richtlijn wordt het recht van een verdachte om voorafgaand aan het verhoor een raadsman te raadplegen uitgebreid. Zo heeft de volwassen verdachte op grond van deze richtlijn ook het recht om tijdens de

⁴⁴ LJN BN7727, LJN BN8387, LJN BO3408, LJN BO6696, LJN BO9838, LJN BZ1363

verhoren bijgestaan te worden door een raadsman. Op nationaal niveau is er ook niet stilgezeten. Het wetsvoorstel rechtsbijstand en politieverhoor is in de zomer van 2011 in consultatie geweest. Het wetsvoorstel strookt echter niet met de richtlijn van de Europese Commissie en de Raad. In het wetsvoorstel wordt er bijvoorbeeld nog steeds een onderscheid gemaakt tussen een aangehouden en een niet-aangehouden verdachte. In de richtlijn wordt een dergelijk onderscheid niet gemaakt. De verschillen tussen de richtlijn en het wetsvoorstel zorgen wederom voor onduidelijkheid bij de rechtshulpverlening.

Naar aanleiding van de verschillende interpretaties van het Salduz-arrest en de daaropvolgende arresten en de wet- en regelgeving afgeleid van het Salduz-arrest is er onduidelijkheid ontstaan over het recht van een verdachte om voorafgaand aan het politieke verhoor een raadsman te raadplegen. Door deze onduidelijkheden zijn er in de praktijk van de rechtshulpverlening een aantal knelpunten ontstaan. Deze knelpunten zijn aan het licht gebracht door middel van interviews. Tijdens deze interviews kwam naar voren dat de rechtshulpverlening de onwetendheid van de politie, de verschillen tussen een aangehouden en een niet-aangehouden verdachte, de rol van de raadsman tijdens het politieke verhoor en de logistiek als knelpunten bestempeld.

Deze knelpunten kunnen worden verholpen en in de toekomst worden voorkomen door een aantal verbeteringen door te voeren. Door middel van deze verbeteringen zal de rechtshulpverlening verbeterd worden. De verbeteringen hebben betrekking op het aanpassen van de wet- en regelgeving. Daarnaast zijn er een aantal praktische verbeteringen noodzakelijk. Allereerst dient de wet- en regelgeving zodanig te worden aangepast dat zowel een aangehouden verdachte als een uitgenodigde verdachte het recht heeft om voorafgaand aan het politieke verhoor kosteloos een raadsman te raadplegen. Ten tweede dient er een bepaling opgenomen te worden in de wet- en regelgeving die stelt dat een raadsman tijdens de verhoren van een volwassen verdachte aanwezig mag zijn. Tevens dient deze raadsman een actieve rol te mogen innemen. Tot slot dient de wet- en regelgeving zodanig aangepast te worden dat een minderjarige verdachte de keuze heeft om een raadsman en/of een vertrouwenspersoon bij de verhoren aanwezig te laten zijn. Met betrekking tot de praktische verbeteringen dient er bewerkstelligd te worden dat een raadsman heel de dag op het politiebureau aanwezig is of er dient de mogelijkheid te zijn tot een videoconsult tussen de raadsman en de verdachte. Tot slot dienen er cursussen en informatieavonden voor de politie georganiseerd te worden, zodat de politie op de hoogte is van de nieuwe ontwikkelingen met betrekking tot de Salduz-wetgeving.

Om deze knelpunten te verhelpen en in de toekomst te voorkomen zullen er een aantal verbeteringen plaats moeten vinden. In het kader van het verhelpen en het voorkomen van deze knelpunten en het verbeteren van de rechtshulpverlening worden er in de volgende paragraaf een aantal aanbevelingen gedaan.

7.2 Aanbevelingen

In de vorige paragraaf is geconcludeerd dat er door zowel de verschillende interpretaties van de normen uit het Salduz-arrest en de daaropvolgende arresten, als de wet- en regelgeving met betrekking tot het Salduz-arrest onduidelijkheid is ontstaan over het recht van een verdachte om voorafgaand aan het politieke verhoor een raadsman te raadplegen. Om de rechtshulpverlening te verbeteren en de rechten van een verdachte beter te waarborgen zullen er in deze paragraaf aanbevelingen worden gedaan. Deze aanbevelingen hebben voornamelijk betrekking op het aanpassen van de wet- en regelgeving.

De volgende aanbevelingen zullen de rechtshulpverlening verbeteren:

In de aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor en later in het Wetboek van Strafvordering dient een bepaling opgenomen te worden, dat zowel de aangehouden verdachte als de uitgenodigde verdachte het recht heeft om voorafgaand aan het politieke verhoor kosteloos een raadsman te raadplegen.

Op grond van het nu geldende recht heeft alleen de aangehouden verdachte het recht om voorafgaand aan het politieke verhoor kosteloos een raadsman te raadplegen. Een uitgenodigde verdachte dient op eigen initiatief en op eigen kosten een raadsman te raadplegen. In paragraaf 5.1 is beschreven dat een uitgenodigde verdachte niet altijd even goed op zijn rechten wordt gewezen. Indien in de toekomst ook de uitgenodigde verdachte het recht heeft om voorafgaand aan het politieke verhoor kosteloos een raadsman te raadplegen zal de rechtshulpverlening verbeterd worden. Een raadsman kan de uitgenodigde verdachte dan namelijk op zijn rechten wijzen en het procesverloop bespreken.

In de aanwijzing rechtsbijstand en later in het Wetboek van Strafvordering dient een bepaling opgenomen te worden dat een minderjarige verdachte tijdens politieke verhoren bijgestaan mag worden door een vertrouwenspersoon en/of een raadsman.

In paragraaf 5.2 is uitgelegd dat een minderjarige verdachte tijdens de politieke verhoren bijgestaan mag worden door een raadsman of een vertrouwenspersoon. Deze keuzemogelijkheid leidt in de praktijk tot knelpunten. In sommige zaken is het namelijk denkbaar dat een verdachte door beide bijgestaan wil worden, bijvoorbeeld bij zedenzaken. Deze zaken zijn juridisch vrij ingewikkeld, waardoor het verstandig is een raadsman bij de verhoren aanwezig te laten zijn. Daarnaast is het denkbaar dat een minderjarige verdachte bij dergelijke zaken graag zijn ouders bij het verhoor aanwezig wil laten zijn. Daarentegen is het ook denkbaar dat een verdachte niet door een raadsman bijgestaan wil worden. Dit kan zich voordoen indien een verdachte op heterdaad is betrapt of tijdens de politieke verhoren alles wil bekennen. Door in de wetgeving een en/of bepaling op te nemen wordt de rechtshulpverlening verbeterd, omdat de belangen van de minderjarige verdachte tijdens de politieke verhoren door middel van deze en/of bepaling beter behartigd kunnen worden.

In de aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor en later in het Wetboek van Strafvordering dient een bepaling opgenomen te worden dat een raadsman ook tijdens de verhoren van een volwassen verdachte aanwezig mag zijn

Door middel van de interviews is naar voren gekomen dat de politie tijdens sommige verhoren een bepaalde druk op de verdachte uitoefent. Op grond van het nu geldende recht heeft alleen de minderjarige verdachte het recht om tijdens de politieke verhoren bijgestaan te worden door een raadsman. Indien de volwassen verdachte dit recht ook krijgt zullen zijn rechten beter gewaarborgd worden en zal de rechtshulpverlening verbeterd worden. De raadsman kan er zorg voor dragen dat er geen ongeoorloofde druk wordt uitgeoefend. Daarnaast kan de raadsman het proces-verbaal doorlezen en laten aanpassen alvorens de verdachte zijn handtekening zet.

In de aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor en later in het Wetboek van Strafvordering dient een bepaling opgenomen te worden dat een raadsman tijdens de verhoren van zowel minderjarige als volwassen verdachten een actieve rol kan innemen.

Om de belangen van een verdachte tijdens de verhoren beter te behartigen is het noodzakelijk dat een raadsman tijdens de verhoren een actieve rol mag innemen. De Adviescommissie Strafrecht heeft in haar preadvies aangegeven dat door een actievare rol het belang van de waarheidsvinding en het belang van de verdachte beter gediend wordt. Op grond van deze bepaling kan een raadsman de verdachte tijdens de politieke verhoren dus van betere rechtsbijstand voorzien.

In de praktijk dient te worden bewerkstelligd dat er op een politiebureau de gehele dag een raadsman aanwezig is.

In deze paragraaf is uitgelegd dat de rechtshulpverlening wordt verbeterd indien ook de uitgenodigde verdachte het recht heeft om voorafgaand aan het politieke verhoor kosteloos een raadsman te raadplegen. Om dit te kunnen bewerkstelligen dient er de gehele dag een raadsman op het politiebureau aanwezig te zijn. Daarnaast loopt de verdachte op deze manier minder kans om langer vast te zitten. De raadsman kan de verdachte namelijk meteen van rechtsbijstand voorzien en hoeft niet eerst naar het politiebureau te komen. Hierdoor worden de belangen van een verdachte beter gediend en wordt de rechtshulpverlening verbeterd.

In de praktijk dient er een mogelijkheid te zijn tot een videoconsult tussen een verdachte en een raadsman.

In paragraaf 6.4.1 is uitgelegd dat het in sommige situaties niet mogelijk is dat een raadsman de gehele dag op het politiebureau aanwezig is. In deze situaties kan het videoconsult oplossing bieden. Door het videoconsult hoeft een verdachte niet op een raadsman te wachten. De wachttijd kan in de praktijk namelijk oplopen tot twee uur. Door middel van het videoconsult wordt de rechtshulpverlening verbeterd. De verdachte zit namelijk niet onnodig lang vast.

Voor de politie dienen er cursussen en informatieavonden georganiseerd te worden.

De onwetendheid van de politie werd door de rechtshulpverlening als grootste knelpunt bestempeld. Deze onwetendheid is ontstaan doordat de wet- en regelgeving met betrekking tot het Salduz-arrest voortdurend in beweging is. Er is een richtlijn op komst, er is een wetsvoorstel en er worden steeds nieuwe uitspraken gedaan door zowel het EHRM als de Hoge Raad. Indien er cursussen en informatieavonden georganiseerd worden, kunnen de knelpunten in hoofdstuk 5 worden verholpen en in de toekomst worden voorkomen, waardoor de rechtshulpverlening verbeterd wordt.

De hiervoor genoemde aanbevelingen hebben vooral betrekking op het aanpassen van de wet- en regelgeving. Aan de rechtshulpverlening kunnen geen concrete aanbevelingen worden gedaan, omdat de rechten van een verdachte worden geschonden voordat de verdachte in verbinding wordt gesteld met een raadsman. Het aanpassen van de wet- en regelgeving is een taak van de wetgever en ligt geheel buiten de invloedssfeer van de rechtshulpverlening. Toch kunnen ook zij een steentje bijdragen:

Het blijven doorgeven van knelpunten en verbeteringen aan de Nederlandse Orde van Advocaten.

Om ervoor te zorgen dat de wet- en regelgeving wordt aangepast dient er een ingang gevonden te worden in de Tweede Kamer. De Nederlandse Orde van Advocaten is een grote groep die meer invloed heeft dan één raadsman. Het is daarom van belang dat de knelpunten en de verbeterpunten worden doorgegeven aan de Nederlandse Orde van Advocaten. Zij kan vervolgens de knelpunten en verbeterpunten doorkoppelen aan de Tweede Kamer.

Doorprocederen tot aan de hoogste instantie

Salduz heeft in zijn zaak doorgeprocedeerd tot aan de hoogste instantie. Naar aanleiding van deze procedures is er met betrekking tot het recht om voorafgaand aan het politieke verhoor een raadsman te raadplegen veel veranderd. De rechtshulpverlening kan door middel van jurisprudentie ervoor zorgen dat er iets wordt veranderd in de wet- en regelgeving. Hierbij dient wel vermeld te worden dat het doorprocederen altijd in het belang van de cliënt dient te geschieden.

Desalniettemin zal door het aanpassen van de wet- en regelgeving en door het invoeren van een aantal praktische verbeteringen de rechtshulpverlening verbeterd worden.

Literatuurlijst

Boeken

Bosch 2010

M. Bosch, *Arresten strafrecht/strafprocesrecht*, Deventer: Kluwer 2010.

Corstens 2011

G.J.M. Corstens, *Het Nederlandse Strafprocesrecht*, Deventer: Kluwer 2011.

Crijns 2011

J.H. Crijns, *KwartaalSignaal 125: Straf(proces)recht*, Nijmegen: Ars Aequi 2011.

Leidraad voor juridische auteurs 2010

Leidraad voor juridische auteurs, *Voetnoten, bronvermelding, literatuurlijsten en afkortingen in Nederlandse publicaties*, Deventer: Kluwer 2010.

Sackers & Buruma 2010

H.J.B. Sackers & Y. Buruma, *Kroniek van het Strafrecht 2009*, Deventer: Kluwer 2010.

Van Schaaijk 2011

G.A.F.M van Schaaijk, *Praktijkgericht juridisch onderzoek*, Den Haag: Boom Juridisch uitgevers 2011.

Artikelen

Borgers 2008

M. Borgers, ‘Een nieuwe dageraad voor de raadsman bij politieverhoor?’, *NJB* 2009-02, p. 88-93.

Borgers 2010

M. Borgers, ‘De IJdele hoop van Pishchalnikov en Brusco Reactie I’, *NJB* 2010-44/45, p. 2818-2819.

Braanker 2009

M.B. Braanker, ‘Risicomanagement of Russische roulette aan de Nederlandse verhoortafel?’ *Strafblad* 2009, p. 276-282.

Jensma 2008

F. Jensma, ‘recht op aanwezigheid raadsman bij verhoor’, *NRC Handelsblad* 4 december 2008.

Spronken 2008

T. Spronken, ‘Ja, de zon komt op voor de raadsman bij het politieverhoor!’, *NJB* 2009-02.

Swart 2010 A

A. Swart, ‘Toch nog een raadsman bij het politieverhoor?’, *NJB* 2010-166, p. 223-226.

Swart 2010 B

A. Swart, ‘Update Salduz-doctrine Toch een raadsman bij het politieverhoor Part II’, *NJB* 2010-42, p. 2692-2695.

Elektronische bronnen

‘Europese Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM)’, www.europa-nu.nl (zoek op *EHRM*), geraadpleegd maart 2013.

‘Mensenrechten op een rij’, www.mensenrechten.nl (zoek op *UVRM*), geraadpleegd april 2013.

‘Europese ontwikkelingen’, www.advocatenorde.nl (zoek op *Europese ontwikkelingen*), geraadpleegd april 2013.

Rapporten en scripties

Adviescommissie Strafrecht 2011

Adviescommissie Strafrecht, *preadvies inzake conceptwetsvoorstel rechtsbijstand en politieverhoor* (adviesrapport), 2011.

Barkhuysen e.a. 2009

T. Barkhuysen, *De toegang tot de rechter en een eerlijk proces in de Grondwet* (rapport), 2009.

Eck 2013

W. van Eck, *Minderjarige en het recht op rechtsbijstand bij het politieke verdachtenverhoor* (scriptie JHS), 2013.

Meersman 2010

E. Meersman, *De aanwezigheid van een raadsman bij het politieverhoor* (masterscriptie Gent UGent), 2010.

Helmantel 2010

M. Helmantel, *Salduz en Panovits: nieuwe Europese toetsstenen voor het Nederlandse politieverhoor* (masterscriptie OU), 2010.

Hermesen 2010

K. Hermesen, *De rechtsbijstand voorafgaand aan en/of tijdens het politieke verdachtenverhoor* (masterscriptie Universiteit van Tilburg), 2010.

Barkhuysen e.a. 2009

T. Barkhuysen, *De toegang tot de rechter en een eerlijk proces in de Grondwet* (rapport), 2009.

Verdragen

Universele verklaring voor de rechten van de Mens
Internationaal Verdrag inzake Burgerlijke en Politieke Rechten
Europese Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden

Wetten en regelgeving

Grondwet
Wetboek van Strafvordering
Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor van het college van procureurs-generaal van 15 februari 2010 (*Stcrt.* 2010, 4003).

Kamerstukken

Kamerstukken II 2008/09, 31 700 nr. 117.

Europese Jurisprudentie

EHRM 27 november 2008, nr. 36391/02 (*Salduz/Turkey*).
EHRM 11 december 2008, nr. 4268/04 (*Panovits/Cyprus*).
EHRM 24 september 2009, nr. 7025/04 (*Pishchalnikov/Rusland*).
EHRM 14 oktober 2010, nr. 1466/07 (*Brusco/Frankrijk*).

Nationale Jurisprudentie

HR 30 juni 2009, *LJN* BH3079.
HR 30 juni 2009, *LJN* BH3081.
HR 30 juni 2009, *LJN* BH3084.
HR 9 november 2010, *LJN* BN7727.
HR 30 november 2010, *LJN* BN8387.
HR 21 december 2010, *LJN* BO3408.
HR 25 januari 2011, *LJN* BO6696.
HR 8 februari 2011, *LJN* BO9838.
HR 16 maart 2012, *LJN* BQ8596.
HR 19 februari 2013, *LJN* BZ1363

Conclusies in uitspraken

HR 30 juni 2009, *LJN* BH3079 (concl. A-G G. Knigge).
HR 30 juni 2009, *LJN* BH3081 (concl. A-G G. Knigge).
HR 30 juni 2009, *LJN* BH3084 (concl. A-G G. Knigge).
HR 16 maart 2012, *LJN* BQ8596 (concl. A-G D.J.C. Aben).

Overig

Concept wetsvoorstel rechtsbijstand en politieverhoor, *wijziging van het Wetboek van Strafvordering tot aanvulling van de regeling van het politieverhoor van de verdachte, diens aanhouding en voorgeleiding aan de officier van justitie, de in verzekeringstelling en het recht op rechtsbijstand in het strafproces*, 15 april 2011.

Concept memorie van toelichting wetsvoorstel rechtsbijstand en politieverhoor, regeling ministerie van Veiligheid en Justitie, 18 april 2011.

Voorstel voor een richtlijn van het Europees Parlement en de Raad van 31 mei 2012, *betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures en betreffende het recht op communicatie bij aanhouding*, (COM 2011 326).